

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem Evrim BİLGİ

DESTİNASYON İMAJININ TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİ:
PATARA ÖRNEĞİ

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gizem Evrim BİLGİ

DESTİNASYON İMAJININ TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİ:
PATARA ÖRNEĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hava KESKİN

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gizem Evrim BİLGİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Turizm Rehberliği Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Evinç DOĞAN

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Hava KESKİN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KIYMALIOĞLU

Tez Başlığı: Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi: Patara Örneği

Tez Savunma Tarihi :14/06/2022

Mezuniyet Tarihi : 21/07/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi: Patara Örneği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Gizem Evrim BİLGİ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Gizem Evrim BİLGİ
Öğrenci Numarası	20185273004
Anabilim Dalı	Turizm Rehberliği
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Hava KESKİN
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi: Patara Örneği
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1866992523
Rapor Tarihi	05/07/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %1 Alıntılar dahil: %1
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 47 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	i
GÖRSELLER LİSTESİ	ii
KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PATARA ANTİK KENTİ

1.1. Patara'nın Konumu ve Doğal Yapısı.....	3
1.2. Kentin Kuruluş Efsanesi.....	5
1.3. Kent Tarihçesi.....	5
1.4. Kentin Kültürel Varlıkları.....	11
1.4.1. Antik Yapılar.....	11
1.4.1.1. Tiyatro.....	11
1.4.1.2. Likya Birliği Meclis Binası.....	13
1.4.1.3. Hamamlar.....	14
1.4.1.4. Ana Cadde ve Merkezi Agora.....	17
1.4.1.5. Mettius Modestus Takı.....	19
1.4.1.6. Granarium.....	19
1.4.1.7. Tepecik Akropolü.....	20
1.4.1.8. Tapınaklar.....	20
1.4.1.9. Kent Bazilikası.....	22

1.4.1.10.Kiliseler.....	22
1.4.1.11.Deniz Feneri.....	24
1.4.1.12. İşlikler.....	25
1.4.1.13. Su sistemleri.....	25
1.4.1.14. Mezarlar.....	28
1.4.2 Kentin Doğal Varlıkları.....	29
1.4.2.1 Patara Plajı ve Kum Tepeleri.....	29
1.4.2.2.Patara’da Doğal Yaşam.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

DESTİNASYON İMAJININ TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİ

2.1. Destinasyon İmajı ve Turizm Potansiyeli.....	32
2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	34
2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	35
2.4. Veri Toplama Yöntemi ve Hipotezler.....	35
2.5. Bulgular.....	36
2.6. Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizi	38
2.7. Çoklu Regresyon Analizi Varsayımları.....	41
2.8. Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)	41
SONUÇ.....	43
KAYNAKÇA.....	47
EK 1- Türkçe Anket Formu.....	53
LEVHALAR.....	55
ÖZGEÇMİŞ.....	73

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1	Turistlerin Destinasyon İmajını Etkileyen Faktörler.....	33
Tablo 2.2	Patara'ya Gelen Ziyaretçi Sayısı.....	34
Tablo 2.3	Katılımcıların Yaşları.....	36
Tablo 2.4	Katılımcıların Eğitim Durumları.....	36
Tablo 2.5	Katılımcıların Ülkeleri.....	37
Tablo 2.6	Destinasyon İmajı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirliği.....	39
Tablo 2.7	Turizm Potansiyeli Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirliği.....	40
Tablo 2.8	Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	42

GÖRSELLER LİSTESİ

- Lev.1. Fig.1.** Patara'nın Konumu. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.1. Fig.2** Likya Bölgesi Haritası. <https://kulturelcisi.com/likya-medeniyeti/> (erişim tarihi:08.04.2022)
- Lev.2. Fig.3** Patara Kent Haritası.
<https://kulturenvanteri.com/yer/patara/#16/36.262272/29.318195> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.3. Fig.4** Tiyatro. <https://pataraexcavations.org/tyatro.html> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.3. Fig.5** Likya Birliği Meclis Binası. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.3. Fig.6** Nero Hamamı. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.4. Fig.7** Merkez Hamamı. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.4. Fig.8** Küçük Hamam. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.4. Fig.9** Liman Hamamı (Hürmalık Hamamı). (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.5. Fig.10** Orta Çağ Hamamı. 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt.
- Lev.5. Fig.11** Ana Cadde. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.5. Fig.12** Agora. : <https://pataraexcavations.org/agora.html> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.6. Fig.13** Mettius Modestus Takı. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.6. Fig.14** Sekizgen Havuz. (Rehber Kezban ÖZCAN İzniyle).
- Lev.6. Fig.15** Granarium. <https://pataraexcavations.org/horrea.html> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.7. Fig.16** Tepecik Akropolü. <https://pataraexcavations.org/tepecik.html> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.7. Fig.17** Korinth Tapınağı. <https://pataraexcavations.org/tapinaklar.html> erişim tarihi: 08.04.2022).
- Lev.7. Fig.18** Kaya Tapınağı. 29. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.Cilt
- Lev.8. Fig.19** Kent Bazilikası. <https://pataraexcavations.org/kiliseler.html> (erişim tarihi:08.04.2022).
- Lev.8. Fig.20** Liman Kilisesi. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.9. Fig.21** Doğucasarı Kilisesi. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.9. Fig.22** Orta Çağ Kent Kilisesi. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.9. Fig.23** Kaynak Kilisesi. 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 3.Cilt.

- Lev.10.Fig.24** Liman Şapeli. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.10. Fig.25** Deniz Feneri. <https://www.pataraexcavations.org/deniz-feneri.html> (erişim tarihi: 08.04.2022).
- Lev.10. Fig.26** Günlük İşlikleri. 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt
- Lev.11. Fig.27** Delikkemer. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.11. Fig.28** Ana Su Deposu. KUM'DAN KENT'E Patara Kazılarının 25 Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya
- Lev.11. Fig.29** Maslak I. KUM'DAN KENT'E Patara Kazılarının 25 Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya.
- Lev.12. Fig.30** Maslak II. KUM'DAN KENT'E Patara Kazılarının 25 Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya.
- Lev.12. Fig.31** Kaya Sarnıcı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.12. Fig.32** Tepecik Mezarlığı. <https://pataraexcavations.org/nekropoller.htm> (erişim tarihi: 08.04.2022).
- Lev.13. Fig.33** Gelemiş Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.13. Fig.34** Ambaryanı Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.13. Fig.35** Akdam Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.14. Fig.36** Tepecik Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.14. Fig.37** Pseudoperipteros Tapınak Mezar. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.14. Fig.38** Akdam Tapınak Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.15. Fig.39** Markia Tapınak Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.15. Fig.40** Günlük Tapınak Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.15. Fig.41** Bodrum Tapınak Mezarı. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.16. Fig.42** Kurşunlutepe Tapınak Mezarı.
<https://pataraexcavations.org/nekropoller.html> (erişim tarihi: 08.04.2022).
- Lev.16. Fig.43** Aslanlı Tapınak Mezar. Işık, F. (2011). Patara Lykia Soyunun Başkenti.
- Lev.16. Fig.44** Patara Plajı. <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-268324/patara-genel.html> (erişim tarihi: 08.04.2022).

Lev.17. Fig.45 Kum Tepeleri. <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2018/11/akd007-patara-onemli-doga-alanlari-kitabi.pdf> (erişim tarihi: 08.04.2022).

Lev.17. Fig.46 Caretta Caretta. <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-310898/patara.html> (erişim tarihi: 08.04.2022).

KISALTMALAR LİSTESİ

MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
BKZ	: Bakınız
WFF	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı

ÖZET

Turizm, ülkelerin ekonomilerine katkı sağlayan ve ülkelerin dünya çapında isminin duyurulmasında etkili bir sektördür. Bu etkinin olumlu yönde olması, ülkeye gelen turistlerin yaşadıkları turizm deneyimiyle ilişkilidir. Söz konusu turistlerin ziyaretleri sonrasında, ilgili destinasyona yönelik olumlu tavır içerisinde olmaları ülkelere tekrar geliş potansiyelini etkileyerek, destinasyonu tavsiye etme oranını arttıracaktır. Bu bağlamda destinasyon imajının turist üzerinde bıraktığı etki, önem arz etmektedir. Turizm sektörü çalışanları, destinasyon imajıyla ilgili çalışmalar yaparak eksiklikleri görebilir ve bu eksikliklerin giderilmesi için düzenlemeler yapmaktadır. Böylece destinasyonun turist çekme potansiyeli artacaktır ve ülkelerin kalkınmasında bir payı olacaktır.

Bu çalışmada sahip olduğu antik kentiyle ve Türkiye'nin en büyük ikinci kumsalına sahip olmasıyla bilinen ve turizm açısından önemli bir destinasyon olan Patara'nın destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi araştırılmıştır. Patara hem deniz turizmini hem de kültür turizmini bir araya getirmesi sebebiyle turizm açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Yapılan çalışma sonrasında deniz turizminin kültür turizmine etkisi de irdelenmiştir. Bu kapsamda veri toplama aracı olarak, yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır ve nicel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler, Patara antik kentine ve Patara plajına gelen turistlerden oluşmaktadır. Örneklem yöntemi ise kolayda örneklemi yöntemidir ve bu doğrultuda 386 kişiye anket uygulanmıştır. Veriler, SPSS 25 programına aktarılarak analiz sonuçlarının yorumlanması yapılmıştır. Analiz sonucunda Patara destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi yapılan çoklu regresyon analizi sonucuyla doğrulanmıştır. Patara destinasyon imajının turizm potansiyelini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda, turistlerin Patara'ya geliş amaçları ve Patara'ya yönelik görüşleri ortaya çıkarılarak, bu destinasyonun olumlu ve olumsuz yönleri belirlenmiştir, gerekli duyulan öneriler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon İmajı, Turizm Potansiyeli, Patara

SUMMARY
THE EFFECT OF DESTINATION IMAGE ON TOURISM POTENTIAL:
PATARA EXAMPLE

Tourism is a sector that contributes to the economies of countries and is effective in making the name of the countries known around the world. The fact that this effect is positive is related to the tourism experience of the tourists coming to the country. After the visits of tourists, having a positive attitude towards the destination will increase the rate of recommending the destination by affecting the potential of returning to the countries. In this context, the effect of the destination image on the tourist is important. Tourism sector employees can see the deficiencies by doing scientific research on the destination image and make arrangements to eliminate these deficiencies. In this way, the tourist attraction potential of the destination will increase and it will contribute to the development of the countries.

Patara has the ancient city and Turkey's second largest beach. In this study, the effect of the destination image of Patara on tourism potential was investigated. Patara creates an important potential in terms of tourism as it brings together both sea tourism and cultural tourism. After the study, the effect of sea tourism on cultural tourism was also examined. In this context, face-to-face survey technique was used as a data collection tool and a quantitative study was conducted. The data used in research consists of tourists coming to the ancient city of Patara and Patara sands. The sampling method is the convenience sampling method and in this direction, a questionnaire was applied to 386 people. The data were transferred to the SPSS 25 and the analysis results were interpreted. As a result of the analysis, the effect of the Patara destination image on the tourism potential was confirmed by the result of multiple regression analysis. It has been concluded that the image of the destination of Patara affects the tourism potential positively. As a result of the study, the tourists' purpose of coming to Patara and their views on Patara were revealed and the positive and negative aspects of this destination were determined, necessary recommendations have been made.

Key Words: Destination Image, Tourism Potential, Patara

ÖNSÖZ

Bana keyif alarak çalışabileceğim tez konusu veren, bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalandığım, 2021 yılında kaybettiğimiz saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Burhan VARKIVANÇ'a teşekkürü bir borç bilirim. Verdiği bütün bilgiler, öğrettikleri için minnettarım. Ruhu şad olsun.

Tez danışmanım olmayı üstlenerek, çalışma sürecim boyunca, bilgileriyle araştırmama ışık tutan, tezin her aşamasında yanımda olan, sorduğum her soruya içtenlikle cevap veren ve birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum, kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hava KESKİN'e,

Tezin analiz kısmında benden desteğini esirgemeyen, değerli hocalarım, Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KIYMALIOĞLU, Prof. Dr. Cem Oktay GÜZELLER ve Prof. Dr. İlhan GÜNBAYI hocama ve eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm hocalarıma,

Anketleri toplamam konusunda yardımcı olan, Arş. Gör. Aytaç DÖNMEZ, İsmail AY, dayım Kenan ACAR'a ve bu süreçte fikirlerini benimle paylaşan, Arş. Gör. Burak ARSLAN'a,

Patara antik kentinde yer alan yapıların fotoğraflarına ulaşmamı sağlayan, Rehber Kezban ÖZCAN'a,

Analiz hazırlama aşamasında bana destek olan ve beni her daim motive eden Fatih KAHVECİ'ye,

Attığım her adımda benim yanımda olan ve beni her konuda destekleyen, tezimi en iyi şekilde tamamlamam için bana hep ilham ve moral veren, varlıklarıyla gurur duyduğum annem Nezaket BİLGİ, babam Mustafa BİLGİ, kardeşlerim Karal Devrim BİLGİ ve Deniz Hazal BİLGİ'ye

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gizem Evrim BİLGİ

Antalya, 2022

GİRİŞ

Türkiye'nin güney kıyılarındaki bölgelerde yürütülen turizm türleri, ülkenin ve yerel halkın kalkınmasında, bölgedeki işletmelerin oluşturulmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bölge, sahip olduğu kültürel, tarihi ve çevresel değerlerden oluşan çekici unsurlarıyla bir turizm potansiyeli yaratmaktadır. Turizm potansiyelinin artmasında bölgenin sahip olduğu bu çekici unsurlarla birlikte, turistler tarafından algılanan destinasyon imajının da payı vardır. Destinasyon imajının belirlenmesi, bölgedeki değerlerin, turistlerin gözündeki önemi ve bölgenin turizm potansiyeli üzerine etkisinin ortaya konulması açısından gereklidir. Turistlerin gittikleri destinasyonda yaşadıkları deneyimler ve izlenimler turistlerin düşüncelerini olumlu veya olumsuz olarak değiştirmektedir. Destinasyonda yaşadıkları deneyimlerden memnun kalmış olarak ülkelerine dönen turistler, destinasyona tekrar gelme eğilimde olacaktır ve bölgenin potansiyelini arttırması konusunda faydalı olacaktır.

Türkiye'de turistler tarafından tercih edilen başlıca turizm türleri arasında, deniz turizmi ve kültür turizmi yer almaktadır. Özellikle deniz turizmi turistler tarafından oldukça rağbet görmekte ve turistlerin bölgeye geliş amacında büyük payı bulunmaktadır.

Çalışmanın konusunu Antalya'nın Kaş ilçesinde bulunan Patara antik kenti oluşturmaktadır. Kentin konumu ve sahip olduğu doğal ve kültürel varlıklar nedeniyle ziyaretçiler deniz turizmi ve kültür turizmini bir arada yaşamaktadır. Araştırma kapsamında Patara'yı ziyaret eden turistlere anket uygulanarak buraya geliş amaçları saptanmaya ve ne kadarının kültür turizmi ve ne kadarının deniz turizmi amaçlı geldiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda turistler tarafından en çok ziyaret edilen ve deniz turizmi kapsamında değerlendirilen Patara plajının kültür turizmine etkisi ortaya konulmuştur.

Tez çalışması başlıca iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Likya soyunun başkenti olarak nitelendirilen Patara kentinin tarihçesi, kentin kültürel varlıkları içerisinde değerlendirilen antik yapıları ve kentin doğal varlıkları hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde Patara destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi irdelenmektedir. Bu kapsamda antik kente ve Patara plajına gelen turistlere yapılan yüz yüze anket uygulaması nicel bir çalışma olarak yapılmış ve analiz edilerek sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Patara antik kentinde 1988 yılından bu yana arkeolojik kazı çalışmaları sürdürülmekte ve elde edilen bulgular bilim dünyasıyla paylaşılmaktadır. Bununla birlikte 2020 ve 2021 yıllarının Patara Yılı olarak ilan edilmesiyle kent tanıtımı ulusal ve uluslararası boyuta artış göstermiş ve kente olan ilgi artmıştır. Kentin araştırılmaya başlamasıyla birlikte plajının da deniz turizmine sahne olması, yoğun ziyaret alması söz konusu

olmuştur. Burada yoğun olarak turistik faaliyetler yapılmasına karşın turizm kapsamında bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda bu tez çalışması, Patara'nın destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi üzerine yapılmış ilk nicel araştırma olarak nitelendirilebilir. Kentin turizm açısından birçok boyutta ele alınması mümkünken burada antik kent ve plaj ilişkisi irdelenmiş, destinasyon imajı ve etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde, elde edilen bulgular ışığında Patara antik kentinin turistler tarafından ziyaret edilmesinin başlıca sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kentin sahip olduğu değerlerin turizm potansiyeline etkisi irdelenmiş ve araştırma sonucunda eksik noktalar, geliştirilmesi gerekli faaliyetler ve turizm potansiyelinin daha da artmasına yönelik eksikliklerin giderilmesi yönünde değerlendirme ve öneriler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PATARA ANTİK KENTİ

1.1. Patara'nın Konumu ve Doğal Yapısı

Türkiye'nin güneybatısında, Eşen Çayı deltasının güneydoğusunda tektonik hareketler ile oluşmuş bir oluk içinde yer alan Patara antik kenti, Antalya ve Fethiye körfezleri arasındaki Teke yarımadasında konumlanmıştır (Fig.1). Patara'nın konumlandığı bölge, antik dönemde Likya Bölgesi olarak adlandırılmaktadır (Fig.2). İlk kez Homeros'un adını andığı Likyalıların MÖ 2. Binde, Anadolu'da yaşadıkları bilinen Luvi kökenli halklardan olan Lukkalardan geldikleri düşünülmektedir¹. Luvice konuşan bu halk, Mısır ve Hitit kaynaklarında Lukka Halkı olarak geçmektedir ve yaşadıkları bölge Pamphylia Bölgesinin batı ucunu esas alarak Ege'den Karia'ya kadar genişleyen Lukka Ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Denizcilik alanında ünlü olmalarıyla bilinen Lukkalardan denize yakın yerleşmişlerdir².

Anadolu'nun Akdeniz kıyısında yer alması Likya Bölgesi'nin özellikle ticari gemiler için bir uğrak yeri olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda doğal, korunaklı limanı nedeniyle Patara antik kenti Ege'den Suriye ve Mısır'a kadar uzanan Akdeniz ticaretinde önemli rol oynamıştır. Liman, kentin güneyinde konumlanmakta ve kuzey güney yönlü uzanmaktadır. Antik kent ise büyük ölçüde limanın doğu tarafı boyunca genişlemiştir. Kentin yayılım alanı Tepecik, Kurşunlu ve Doğucasarı olmak üzere kuzey, güney ve doğuda farklı yükseltide üç tepe ve batıda 1 km uzunluğunda ve 200 m genişliğinde bir koydan oluşmaktadır (Fig.3).

Patara ve limanın kuruluşuyla, antik adı Ksanthos olan Eşen Çayının gelişimi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kentin burada kurulmasında, koyun sonradan bir bataklığa dönüşmesinde ve eski özelliğini kaybetmesinde Eşen Ovası'nın jeomorfolojik etkisi fazladır³. İlk kez 1993 yılında Eşen Ovası'nın jeomorfolojisi delgi sondaj çalışmalarıyla araştırılarak Patara'nın doğal çevre değişimi, deniz seviyesi ve kıyı çizgi değişimleri konusunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Eşen Çayı'nın alüvyonlarla dolu bir yapıya sahip olduğundan alüvyonların taşarak körfezi doldurması sonucu, kıyı çizgisi açık denize doğru ilerleyerek deniz seviyesi de tarihi zamanlar içerisinde değişmiştir⁴. Jeomorfolojik araştırmalar, Patara oluğunun bir koy haline dönüşmesinde son buzul çağında, günümüzden 20.000 yıl önce deniz seviyesinin

¹ Homeros, II. 876-877; Öner ve Akbulut,2015:70.

² Işık,2011:126.

³ Öner ve Akbulut,2015: 70; Koçak, 2015:278.

⁴ Öner ve Akbulut,2015:70.

130 metreyken, buzulların erimesi ile yükselmeye başlamasının etkili olduğu ve Eşen Çayının büyük bir körfeze dönüştüğünü göstermiştir⁵.

Eşen deltasının kıyıları körfez içerisinde kaldığı sürece Patara bir liman kenti olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak MS binli yıllarda deltanın kıyı çizgisi açık denize doğru ilerlediğinde kıyıda biriken kumullar, rüzgarlarla Eşen Ovası'na taşınmış ve Patara limanı kıyı boyunca taşınan kumlarla dolmaya başlamıştır. Böylece liman, kumlarla dolarak denizle bağlantısı kesilerek önemini yitirmeye başlamıştır. MS 15. yüzyıla kadar Patara limanına gemilerin girdiği ve limanın kullanılır halde olduğu bilinmektedir. Fakat bu dönemden sonra liman kullanılamaz haldedir ve günümüzde sucul bitkilerle kaplı bu alan bataklık halindedir⁶.

Kuzey-güney doğrultuda 1,5 km uzunluğunda olan bataklığın kuzey ucunda Ovagelemiş/ Kelemiş olarak da bilinen modern Gelemiş köyü yer almaktadır⁷.

Antik kent, limanın çoğunlukla doğusunda yapılaşmakla birlikte batı tarafında da yapılar bulunmaktadır. Burada yer alan Granarium yapısı (tahıl deposu) Patara'nın gelişmesine olanak sağlayan limanın ve ticaretin simgesi olarak görülmektedir. Doğuda, kuzeye doğru uzanan bir yarımada tarafından oluşturulmuş küçük bir iç liman yer almaktadır. İç limanın dışında kalan bölüm ise Roma Dönemi'nde bir dış liman olarak kullanılmıştır⁸.

Geç Antikçağda Patara, Bizans ve Araplar arasında bir deniz hattı olması sebebiyle adından fazlaca söz ettirmiştir. Anglo-Sakson St. Willibald, Kutsal Topraklara giderken MS 724 yılında soğuk bir kış gününü Patara limanında geçirmiştir. MS 10.yüzyılda Cibyrrhaeot temalarının⁹ şehirlerinden biri olan imparatorluğa ait bir deniz üssü olarak bilinmektedir. MS 1102' de İngiliz hacı Saewulf ve dört yıl sonra Rus Daniel, 1117 Arab Idrisi'nin coğrafi çalışmasında yer alan ayrıca Üçüncü Haçlı Seferi'nin anlatımında da adı geçen söz konusu bu limanı ziyaret etmiştir. Şehir hakkında ortaya çıkarılan bu kaynaklar Patara limanının devam eden önemini göstermektedir¹⁰.

⁵ Öner ve Vardar,2018:294.

⁶ Akbulut ve Öner, 2016:57.

⁷ Önen,1989:56.

⁸ Koçak,2015:278-279.

⁹ Cibyrrhaeot teması: Asya'nın güney kıyısı boyunca Karya'dan Isauria'ya kadar uzanan ve sadece dağlar ve deniz arasındaki araziye içeren dar bir bölgedir. Bkz. Oman,1898: 180.

¹⁰ Foss,1994:15.

1.2. Kentin Kuruluş Efsanesi

Likyalılar'ın baş tanrısı olarak bilinen Apollon'un efsanevi doğum yerinin Patara olabileceği düşünülür. Efsaneye göre, Apollon'u doğuracak olan Leto doğum için bir yer aramakta ve Delos'a ulaşmaktadır. Tanrıça Eileithya, Leto'nun kollarını bir hurma ağacına sararak destek almasını sağlar ve Apollon'un doğumunu burada gerçekleştirir. Fakat Leto Hurmalığı olarak kutsallaştırılan bu yerin Delos yerine Patara'da olabileceği önerilmektedir. Patara'da Apollon'un doğduğu yer olduğu ve ayrıca bir gölün varlığından söz edilmektedir. Bu göl "Tekerlek Gölü" olarak adlandırılmıştır. Patara'nın kurucusunun da bu antik kente verilen ismin Apollon ve nymphe Likya'nın oğlu Patarus olduğu düşünülmektedir¹¹.

Patara, Apollon kehanetiyle eski çağlardan beri itibar gösterilen bir kent olmuştur. Apollon'la ilişkili bir diğer efsane Telephos efsanesiyle karşımıza çıkmaktadır. Troia savaşında Akhilleus tarafından yaralanan Telephos Patara'daki Apollon kahinine başvurmuştur. Kâhin tarafından yarasının ancak onu yaralayan kişi tarafından iyileşebileceği söylenilmiştir ve gerçekten de yara, Akhilleus'un kılıcındaki pas tarafından iyileşmiştir. Bu nedenle Likyalılar Apollon Tapınağı'nda Telephos tarafından sunulan bronz bir eser sergilemişlerdir. Bir diğer efsaneye göre Patara yakınlarında Telephos kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynağın suyu bulanıktır ve Pergamon halkının atası ve Herakles'in oğlu Telephos'un yarasını bu kaynakta yıkadığından kaynağın bulanık olmasının sebebi budur. Bugün Patara kentinin yakınında yaraları iyileştirdiğine inanılan bir kaynak yer almaktadır¹².

1.3. Kent Tarihçesi

Patara'nın tarihsel süreç içerisinde gelişimi, komşusu Ksanthos kenti ile birlikte yazılmıştır. Bu nedenle tarihi kaynaklarda bu iki kent birlikte ele alınmaktadır. Homeros'ta Patara'dan hiç bahsedilmezken MÖ 5.yüzyılda yaşamış Herodotos Patara adını anmaktadır. Herodotos'a göre Likya'daki Patara'da bir tapınak bulunmakta ve burada tanrının gelip kaldığı zamanlarda ona bir rahibe eşlik etmektedir¹³. Antik kaynaklara göre Ksanthos'u kuşatan Pers kralı Kyros'un komutanı Harpagos insanları ölüme yemin ettirmiştir ve Atinalı Kimon ve Pers Kralı MÖ 469 yılında Eurymedon nehrinde savaştayken Atinalı Kimon önderliğiyle Attika Delos Deniz Birliği oluşturulmuştur ve bu durum Likya bölgesinde Pers ve Atina arasında çıkar çatışmaları ve iç karışıklığa sebep olmuştur. Likya şehirleri Melassandros tarafından sağlanan ve deniz birliğine ödenmesi gereken vergileri de reddetmiştir. Melessandros, MÖ 430/429 da Patara'nın doğusundaki Fırnaz'da Fenike koyuna gelmiştir. Aynı zamanda bu bölgede, ordusu

¹¹ Işık,2011:108-109.

¹² Işık, 2011: 112.

¹³ Herodotos, IV. I.182; Işık,2000:6-7.

Ksanthos halkı tarafından yenildiği için kendisinin de hayatını kaybettiği yerdir. MÖ 4.yüzyılın ikinci çeyreğinde Limyra beyi Perikles ile Pers çıkarlarını koruyan Karia satrabı Maussolos arasında yapılmış savaş Patara'nın tarihini şekillendirmiştir. Patara'nın yabancı bölgelere karşı hakimiyet kurması ve yükselişe geçmesi, karşımıza çıkan tek yazılı kayıt olarak MÖ 4.yüzyılın başlarına tekabül etmektedir. Söz konusu dönem, Ksanthos kentiyle iyi ilişkilerin bitip aralarında düşmanlığın başladığı bir süreçtir. Yazıtlardan Ksanthos'un Limyra desteğiyle birlikte Zagaba, Tuminehi ve Patara ile savaş halinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Patara'daki yerleşimin özerk, bağımsız ve güçlü bir kent devleti olduğunu I. Vekhssere ve II. Vekhssere tarafından basılan Patara lejantlı sikkelerden anlaşılmaktadır. Sikkenin arka yüzünde Likçe harflerle "pttara (v) akhssepddimi" yazmaktadır buradan da II. Vekhssere'nin güçlü bir yönetici olduğu ortaya çıkmaktadır. Patara'da sikkeleri yöneten ve basan hanedan I. Vekhssere, sikkelerin bazılarında Apollon'u tercih etmiştir¹⁴.

Büyük İskender'in Likya'yı MÖ 333 yılında fethetmesi ve kentin teslim olmasından sonra Patara tarih kaynaklarının oluşması başlamıştır. Bundan sonra kent daha sonra antik tarihin ayrılmaz bir bütünü olmuştur. MÖ 334/333 yılında da diğer Likya şehirleriyle birlikte Makedon egemenliğinin bir parçası olmuştur. Patara'ya atfedilmiş olan değer diğer bir kanıtı da İskender'in Patara dâhil olmak üzere, dört kentin gelirlerini Atina'nın komutanı Phokeion'a sunmasıdır. Kentin önemi stratejik konumundan kaynaklanmış ve İskender'in ölümünün ardından başka alternatif olmadığından deniz limanı olmuştur. Diadokhlar egemenliği esnasında kent MÖ 315 yılında Antigonos Monophtalmos'un hakimiyeti altında olup geçici olarak MÖ 309 yılında Ptolemaios'un boyunduruğu altına girmiştir. Mısırlılara karşı savaşan Antigonos'un oğlu Demetrios Poliorketes'e ait olan, gıda taşıyan gemilerden biri Patara limanında Rodoslu Menedamaos'un istilasına uğrayıp yakılmıştır. Gıda kaynaklarına el konulmuş ve daha sonra MÖ 281 yılındaki Kouropedion Savaşı süresince kent Likya'nın diğer şehirleriyle birlikte Ptolemaios Krallığının bir parçası olmuştur. II. Ptolemaios Philadelphos döneminde yeniden inşa edilmiş ve eski ihtişamına kavuşmuştur. II. Ptolemaios eşi ve aynı zamanda kız kardeşi olan Arsinoe'nin adını Patara kentinin de adı olarak onurlandırmış ve kent Likya'nın Arsinoe'si olarak anılmaya başlanmıştır¹⁵.

MÖ 2. yüzyıl süresince Patara sahip olduğu önemli limanı sayesinde bağımsızlık getiren ve bütün Likya'yı birleştiren tarihi olaylarla tekrar ortaya çıkmaktadır. MÖ 197'de kent Suriye kralı III. Antiokhos önderliğinde Seleukosların eline geçtikten sonra Rodos ve müttefik Roma'ya karşı donanma limanı olarak kullanılmıştır. III. Antiokhos döneminde Patara iyice

¹⁴ Işık ,2000: 6-7; İşkan ,2016: 146.

¹⁵ Işık, 2000: 7-8.

gelişmiştir ve tarihçi Livius tarafından o dönemde Likya soyunun başkenti anlamına gelen “Caput Gentis” veya “başkent” olarak adlandırılmıştır. Şehre bu ismin verilmesi Patara’nın bölgedeki şöhretini arttırmıştır¹⁶.

Roma amirali Livius, Antiokhos’ un direncini yok etmek için büyük bir donanma ile Patara’nın limanını kuşatmıştır. Aynı şekilde amiral L. Aemilius Regillus da limanı ele geçirmeye çalışmış fakat bu girişimler Romalılar için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. MÖ 189’da III. Antiokhos Romalılara karşı olan Magnesia Savaşını kaybetmesinden sonra yapılan Apameia Antlaşmasının ardından Romalı Quintus Fabius Labeo Patara’yı kuşatmış ve Seleukosların elli gemisini yakmıştır. MÖ 188-168 yılları tüm Likya bölgesinin Rodos’a karşı isyanı olarak tarihe geçmiştir. MÖ 168/167’de Roma senatosu MS 43 yılına kadar sürecek ve Rodos’un Likya üzerindeki egemenliğine son veren özerklik hakkında bir karar almıştır¹⁷. Bunun ardından Likya Birliği kurulmuş ve Patara bu birliğin merkezi olmuştur¹⁸.

Söz konusu özerklik döneminde Mithridates Savaşları sırasında Pontus ordusu MÖ 87’de Patara’yı kuşatmış ve başarısız olmuştur. Bunun üzerine bizzat Pontus kralı IV. Mithridates Eupator Patara’ya gelerek şehri ele geçirmiştir. Ordusunun başarısızlığından ötürü intikam almak isteyen Mithridates, Leto’nun kutsal ormanlarını yakarak Rodos’u kuşatmayı düşünmüş fakat gördüğü bir rüyayla düşüncesinden vazgeçmiştir. Aynı yıl içerisinde Romalılar, Mithridates’in birliklerini fethetmiş ve Dardanos Antlaşmasının koşullarını onaylamıştır. Böylelikle Romalı Sulla, Likya olarak adlandırılan bütün bölgeye özgürlük getirmiştir. Stratejik önemi nedeniyle MÖ 43 yılında Caesar yanlılarına donanma desteği verilmiştir. Bundan bir yıl sonra, MÖ 42 yılında Caesar’ın katillerinden Brutus Patara’da sert bir direnişle karşılaşmıştır. Brutus, şehri parasal destek bulmak amacıyla istemektedir. Ancak halk teslim olmaya yanaşmaz. Bunun üzerine Patara halkını, Ksanthoslu akrabalarını köle olarak satmakla tehditt eder ve sonunda kent ona teslim olur. Brutus istediği altın ve gümüşü aldıktan sonra tek kişiye zarar vermeden gider; ancak Likya Birliği, Brutus’a vergi ödemek zorunda kalmıştır¹⁹.

MÖ 1. Yüzyılda Patara kentinin Likya’nın, Roma ile gelişmekte olan ilişkilerinde önemi artmış ve Likya Birliği’nde daha çok ön plana çıkmıştır. Patara, Roma İmparatorluğu’nun himayesi altındayken Likya- Pamphylia eyaletinin başkenti olmuş aynı zamanda Indos’tan Khorakesion’a yani modern Dalaman koyundan Alanya’ya kadar genişleyen iki Anadolu Akdeniz bölgeleriyle birlikte Side ve Perge’nin de başkentliğini yapmıştır. İlk genel vali

¹⁶ Işık, 2000: 10.

¹⁷ Işık, 2000: 8-9.

¹⁸ Işık 2011: 20.

¹⁹ Işık 2011: 21.

Quintus Veranius, MS 43 ve 48 yılları arasında bir Roma şehri olarak Likya'yı örgütlemek için Patara'da kalmıştır. Bu dönem, birliğin bölgenin yönetiminde etkili olduğu bir süreçtir. Kısa zaman sonra MS 73/74 yıllarında imparator Vespasianus, Pamphylia ve Likya'nın şehirlerini birleştirmiştir. İlk askeri yöneticilerden birinin adı olan Sextus Marcus Priscus'un adı Yunanca ve Latince dillerinde Vespasian Hamamı'nın yanında bulunan bir anıtta yazılmıştır. Arrius Cornelius Proculus, MÖ 138-140 yılları arasında devleti yöneten ve Patara'da yaşayan bir *legatus augusti*²⁰ olarak bilinmektedir. Halkı, diğer Likya ve Roma şehirleri gibi aynı yurttaşlık haklarına sahip Patara, yaklaşık 20 bin nüfusu ile Ephesos'tan sonra Anadolu'daki önemli şehirler arasında yerini almıştır. MS 131 yılında Patara halkı, İmparator Hadrianus'u kurtarıcı ve kurucu olarak onurlandırmıştır. MS 3. yüzyıl süresince arkeolojik kalıntılar ve bulgulardan anlaşıldığı üzere Roma İmparatorluğunun parçalanmaya başladığı dönemde Patara büyük ölçüde bir zarar görmemiştir. MS 4.yüzyıla geçiş döneminde Diokletianus ve daha sonra Konstantinus tarafından başlatılan yeniden yapılanmada Patara yeni bir başlangıcı işaret eden tek bir dine sahip, tek bir devletin başkenti olacaktı²¹.

Bizans Dönemi'nde Patara'da büyük bazilika yıkılmış ve küçük bir şapel inşa edilmiştir. Bizans Dönemi'ne ait çok az sayıda yapı kalmakla birlikte kentin küçüldüğü anlaşılmaktadır. 9.yüzyılda kentin sadece dış yapısının korunmuş olduğu ortaya çıkmıştır. Orta Çağ Dönemi'nde daha da küçülmüştür. Patara, Bizans Dönemi'nde de limanı ile önemini korurken, bir kentten ziyade daha çok bir kale haline gelmiştir²².

13.yüzyılın başlarında Anadolu coğrafyası Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir. Bu dönemde Patara'da bir cami inşa edilmiş olup, bugün Antalya İli sınırları içinde inşa edilmiş en eski camiler arasındadır. Kalıntıları, diğer Selçuklu devlet binalarının kalıntılarıyla birlikte Orta Çağ limanında duvarlarla çevrilmiş yarımada, Orta Çağ hamamına yakın bir konumdadır. Günümüzde görülen iki Selçuklu yapısı, Patara'daki Selçuklu yerleşiminin bu alana yerleştiğini ortaya koymaktadır.

Söz konusu iki yapı Orta Çağ Selçuk hamamlarıdır ve iç duvarlarında Selçuklulara ait siyah bir boya işi bulunmaktadır. Doğu Roma'ya ait dört mazgal dişiyile korunan sur duvarı uygulanan dış cephe, mazgal dişleri Selçuklulara ait eserlerdir. Bu sur duvarına yapılan Selçuklu ilaveleri, Selçuklu Devleti'nin Patara limanı üzerindeki kontrolünü korumaya verdiği önemi açıkça göstermektedir. Selçuklular, Patara'nın ele geçirilmesini ve Latin kuvvetleri

²⁰ Roma İmparatorluğu'nda her lejyonun "legatis legionis" olarak bilinen bir elçisi vardır. Legatus Augusti pro praetore olarak bilinen bu elçiler her bir imparatorluk iline atanır ve ildeki bütün askerleri kontrol eder. Bir lejyondan daha fazla olduğu yerlerde ise elçi legatus augusti pro praetoreye karşı sorumludur. Bkz. Bunson, 1995: Legatus.

²¹ Işık, 2000: 10-11.

²² Foss, 1994: 16.

tarafından üs olarak kullanılmasını önlemek aynı zamanda bir tehdit oluşturacak Türkmen korsanların saldırılarını engellemek için bölgeyi kontrol altında tutmuşlardır. Limana gelen tüm yabancı gemilere ve olası bir diplomatik ticarete karşın bu şekilde güçlü bir tutum sergilemektedirler. MS 64/65’de inşa edilen ve 13. yüzyılda halen liman girişini işaret eden Roma fenerinin Selçuklular tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Yüzyıllardır olduğu gibi hem gözetleme kulesi hem sinyal kulesi olarak hizmet etmiştir. Bu dönemde hala bu yükseklikte olan yapı, 1524 yılına kadar denizciler için bir nirengi noktasını oluşturmuştur. 13.yüzyılda Patara’da St. Nikholaos’un doğduğu yeri ziyaret eden hacılar için ve yerel Rum nüfusuna hizmet eden birden fazla Ortodoks kilisesi bulunmaktaydı²³.

Patara limanı tahıl ve diğer tarım ürünlerini, yerel olarak üretilen seramik ve dokuma Türkmen ürünlerini ihraç ederek kıyı ticaretinin gelişmesine olanak sağlamıştır. Liman, Hristiyan hacılar tarafından ziyaret edilmiştir ve limana yanaşan gemilere su ve yiyecek sağlanmıştır. Liman kenti Patara’nın, 1269’dan sonraki bir zamana kadar Selçukluların elinde kalmış olduğu bilinmektedir²⁴.

14. yüzyılda, Patara’nın Latin kuvvetler tarafından harap edildiği bilinmesine rağmen Latin korsanlar tarafından işgal edildiğini gösteren bir kanıt bulunmamaktadır. Patara’daki gemiler, 1300’de Rodos Adası’nın çoğunu ele geçiren Murad Bey’in Menteşe donanmasında bulunmaktadır. Fakat Orhan Bey’in, St. John şövalyelerinde olan Rodos’u fethetme girişiminde başarısız olmasından dolayı 1320’de gemilerin Patara’dan ayrılmış olabileceği söylenmektedir. St. John şövalyelerinin Rodos’ta bir merkez oluşturması, Patara’ya olası bir baskın olasılığı nedeniyle ve Patara’daki limanın girişinde güçlü bir kalenin olmaması, 1310’dan önce limanı kullanan Müslüman savaşçılar ve korsanların Ege kıyı şeridi boyunca daha savunulabilir ve güvenli üslere taşınmalarına sebep olmuştur²⁵.

Patara ve Myra’nın yok edilmesinin daha çok MS 542’de büyük bir nüfus kaybına sebep olan ve iki yüzyıl süren bir veba salgını sonucunda yerleşim merkezinin büyük oranda daralması ve 8 Ağustos 1303’te büyük tsunami, deprem gibi doğal olaylar olduğundan üstü kapalı bir şekilde bahsetmesine rağmen, 1336-41 yıllarında bölgede bulunan L.Von Sudheim, “*De itinere terrae sanctae liber*” adlı eserinde Patara ve Myra’nın Türkler tarafından yıkıldığını yazmaktadır. 1347’de hem Kıbrıs hem Rodos’ta veba salgının ortaya çıkması ve ayrıca bu salgının MS 542’de olduğu gibi büyük olasılıkla Patara’ya da ulaştığı ve muhtemelen nüfusun %40 ila %60’ı arasında yaşam kaybına sebep olduğu bilinmektedir²⁶.

²³ Duggan, 2010: 51-52-53.

²⁴ Duggan, 2010: 53-54.

²⁵ Duggan, 2010: 55-56.

²⁶ Duggan,2010:58.

Patara'daki Selçuklu cami, Patara'nın yağmalanmasına sebep olan Latin Lusignan tarafından tahrip edilmiştir. Yapıda ahşap çatıyı destekleyen, ahşap sütun tipi kullanıldığından yapının yanmış olabileceği düşünülmektedir. Caminin 1362'de yağmalandığı süreçten sonra Patara'da caminin yeniden inşa edildiği ya da yeni bir caminin yapıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. 1362 'den sonra bölgede çok sayıda göçebe Türkmen bulunmasına rağmen yerleşik Müslüman nüfus, garnizon ve liman görevlileri bulunmamaktadır. Ayrıca bu tarihten sonra Patara limanının herhangi bir zamanda artık işlev görmediği muhtemel görünmektedir. Patara, 14. yüzyılın sonlarında veya 15. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir ve daha sonra Osmanlı Menteşe sancağının bir parçasını olmuştur. 17.yüzyılın ikinci yarısında ise Patara, Hacı Kalfa tarafından ziyaret edilmiştir ve Orta Çağ'a ait hamamın kazılarında bulunan birkaç çanak çömlektten daha sonraki Osmanlı Dönemi'nde Patara'da bir yerleşim olduğunu ileri sürmektedir²⁷.

Osmanlı Dönemi'nde Patara ile ilgili tarihsel kayıtlara geçen son kişilik Sultan Mehmet'in oğlu Sultan Cem'dir. Sultan Cem, babasının isteği ile Rodoslularla görüşme yapmak için 1478 yılında Patara'ya gelmiştir²⁸.

1840'larda Patara'da tarlaları süren Rum çiftçiler, kentin kalıntılarından elde ettikleri materyallerden inşa ettikleri yerleşim birimlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ama bu yerleşim yerleri güvenlik sebebiyle ülkenin iç kısmında kıyı şeridinden, soygun tehdidinden ve Patara harabelerine uzakta konumlanmıştır²⁹. 1905 yılında Osmanlı Döneminin ilk telsiz telgraf istasyonu Patara'da kurulmuştur. Alman Telefunken firması tarafından Patara ve Derne'ye kurulan istasyon, Trablusgarp ile Anadolu arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla yapılmıştır. Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlar istasyonu bombalamıştır ve günümüzde kalıntıları Patara antik kenti içerisinde bulunmaktadır³⁰.

Binlerce yıllık tarihi bir geçmişe sahip olan Patara, burayı ilk ziyaret ederek keşfeden araştırmacıların yazmış oldukları eserlerinde bu kentin varlığını dile getirmesiyle Patara adından yeniden söz edilir olmuştur. 1745'te yayınladığı gezi kitabında R. Pococke Patara isminden ilk kez bahsetmiş ve onu "Ksanthos Nehri'nin denize aktığı yerin doğusunda olan bir kent" olarak tanımlamıştır. Kont A.de Choiseul Gouffier, 1782 yılında bir Likya haritası yayınlarak bu haritada Patara kentini de işaretlemiştir. Patara'yı ilk ziyaret edenlerin muhtemelen W. Gell'in 1811 yılında başkanlık yaptığı Society of Dilettanti adında bir ekip olduğu bilinmektedir ve bu ekip Patara ile ilgili detaylı bir çalışma hazırlamıştır. Yine aynı yıl

²⁷ Duggan,2010:60-61.

²⁸ Duggan,2010:63; İşkan,2016:144.

²⁹ Duggan, 2010:65.

³⁰ Oral,2009:57; Yıldırım,2012:23.

içerisinde kaptan F. Beaufort da Patara'nın denizinde bulunmuştur ve hazırlamış olduğu denizcilikle ilgili kitabında Patara kenti ile ilgili bilgiler vermektedir. Ch. Texier 1838 yılında Kalkandan gemi ile deniz yolculuğu yaparak Patara'yı görmüştür ve Delikkemer'de bir su kemerinin farkına varmıştır. Fakat karaya inip demir atması zor olduğu için Patara'yı keşfetmek olanaksızdı. Ch. Fellows kuzeyden gelerek kara yoluyla keşfetmiştir ve 1840 yılında Patara'yı ziyaret etmiştir, yerel halktan Likya birliği sikkesi ve aslan başı motifi satın almıştır. 1842 yılında T.A.B. Spratt ve E. Forbes adında iki bilim adamı Patara'yı ziyaret ederek bölgedeki kalıntılar ve flora, fauna hakkında edindikleri bilgileri not etmişlerdir. Bunu takiben 1844 yılında arkeolog L. Ross ziyaret etmiştir.

Patara antik kentinde ilk detaylı ve günümüzde dahi geçerliliği olan bilimsel araştırmalar 10 Mayıs 1881 yılında arkeolog O. Benndorf ve mimar G. Niemann tarafından başlamıştır. Ayrıca Patara'nın ilk fotoğrafları da onlar tarafından oluşturulmuştur. 1892 yılında kenti ziyaret eden ve 1901 yılında "*Tituli Lyciae*" kitabını yayınlayan E. Kalinka, Patara hakkında önemli bilgiler vermiştir³¹.

Kentteki bilimsel kazı çalışmalarına Prof. Dr. Fahri Işık başkanlığında 1988 yılında başlanmıştır. 2009 yılından itibaren ise kazı çalışmalarını Prof. Dr. Havva Işkan Işık üstlenmiştir³².

1. 4. Kentin Kültürel Varlıkları

Patara antik kentinin bulunduğu bölge uzun bir tarihsel geçmişe sahip olmasından kaynaklı birçok kültürel varlığa sahiptir. Yüzyıllar boyunca antik dönemden günümüze kadar yerleşim görmüş olmasıyla burada yaşamış her kültürün izinin arkeolojik kalıntılarla izlenmesi mümkündür. Bunun yanı sıra doğal yapısı nedeniyle de bazı kültürel varlıklara sahiptir. Bu bağlamda kentin kültürel varlıkları antik yapılar ve doğal varlıklar olmak üzere iki ana başlık içerisinde gruplandırılabilir. Söz konusu kültürel varlıkları kent imajına olan katkılarını da ortaya koymak adına tanıtılması gerekmektedir.

1.4.1. Antik Yapılar

1.4.1.1. Tiyatro

Tiyatro, oldukça iyi korunmuş anıtsal yapısıyla Patara kentindeki mimari kalıntılar arasında en göze çarpan yapıdır. Kent sınırları içerisinde yer alan Kurşunlu Tepe'nin kuzeydoğu yamacına inşa edilen, kuzeydoğuya bakan yapı, antik kentin merkezine ve limana doğru

³¹ Işık, 2000:14; Işkan, 2016: 142-143.

³² <https://pataraexcavations.org/kent-tarihcesi.html> (Erişim Tarihi:29.03.2022); Işkan, 2016:144.

konumlanmıştır³³ (Fig.4). 2000’li yıllara gelindiğinde oldukça kumullar altında kalmış olan tiyatronun sahne binası ve oturma sıraları kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır.

Antik dönemde tiyatrolar Yunan ve Roma tiyatroları olarak ikiye ayrılmıştır. Patara’nın tiyatrosu ise bir Yunan tiyatrosu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Yunan tiyatrosunda, seyircinin oturduğu yer (*cavea*), orkestra ve sahne binası (*skene*) bulunmaktadır. Patara tiyatrosunda *cavea* bölümü 84 m ölçüsünde olup, yarım daireden daha büyük bir şekle sahip olup doğal yamaca inşa edilmiştir. Fakat tiyatronun bulunduğu zemini eşit seviyeye getirmek ve yan kısmın yani istinat duvarlarının inşası için yardımcı alt yapılar kullanılmıştır. *Cavea*nın istinat duvarı ile kesiştiği noktalar, tiyatronun yüksekliğinden daha düşük olan destek kuleleri tarafından desteklenmektedir.

6000 kişilik seyirci kapasitesine sahip olan *cavea*, *diazoma* ile iki kısımdan oluşmuştur. Alt kısım dokuz basamaklı koridorla dokuz oturma bölümüne ayrılmıştır. Burada, *cavea*nın bir parçası olan on altı oturma sırası bulunmaktadır. *Cavea*nın üst bölümü, seyircilerin ayakları için oluşturulan geniş girintili on dört sıra koltuktan oluşmaktadır. *Cavea*nın üst ucunda 0,71 m genişliğinde seyircilerin hareketini sağlayan bir koridor bulunmaktadır. Bu koridor aracılığıyla *cavea*nın en üst basamağına inşa edilen tapınağa erişim sağlanmaktadır. Seyirciler *cavea*nın alt kısmındaki paradostan³⁴, doğrudan üst kısımdaki yamaçtan, *cavea*nın alt ve üst kısmını ayıran perimetrik bir koridoru oluşturan ve *cavea*nın perimetrik duvarının dış kısmından başlayan iki tonozlu geçitten tiyatroya geçiş yapabilmektedirler. Bu şekilde izleyiciler, oturan seyircileri rahatsız etmeden basamakları kullanarak aşağı ve yukarı hareket edebilmektedirler. Sahnenin beş girişten oluşan bir cephesi vardır ve girişlerin boyutları birbirinden farklıdır. Merkezi giriş daha büyüktür, diğerleri ise hem büyüklük hem de genişlik açısından giderek küçülmektedir. Sahnenin yan duvarlarında her iki tarafında birer tane olmak üzere toplamda iki giriş daha vardır. Sahnenin arkasında ise kötü hava koşullarında seyirler için sığınak yeri ve molalarda seyircilerin gittiği sütun ve açıklıklardan oluşan bir yer bulunmaktadır³⁵.

Tiyatronun mimari yapımı Helenistik tiptedir ancak inşası Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenmektedir. *Cavea*nın yapımı, MS 14-37’de Roma imparatoru Tiberius zamanında tamamlanmıştır. Bu bilgi sahne duvarında korunmuş olan adanmış bir yazıtla doğrulanmış olup yazıtta Demetrius Polyperkhon’un, Apollon’un kâhini, baş rahibi, başışçısı olduğu yer almaktadır. Birçok Likya şehrinde büyük zarara sebep olan MS 141 yılındaki depremde sonra uzun süren onarım çalışmalarına Antoninler Döneminde başlanmıştır. Sahnenin kuzeybatı tarafında bulunan anıtsal yazıtta bildirilene göre bütün sahnenin yapımı,

³³ Işık, 2000:130-134.

³⁴ Parados: Tiyatrolarda seyircilerin giriş ve çıkışlarını sağlayan koridor. Bkz. Korkmaz, 2009: 67.

³⁵ Aristodimou G, 2008:1-2; <https://pataraexcavations.org/tiyatro.html> (Erişim Tarihi: 19.02.2020).

caveanın üst katındaki 11. koltuk sırası, Quintus Velius Titianus adlı bir kişi tarafından finanse edilmiştir. Ayrıca Titianus'un kızı Velia Procla'nın tadilatı tamamladığını ve tiyatroyu heykeller ve mermer kakmalarla süslediği bilinmektedir. Yapılan bu tadilat ve düzenlemeler MS 147 yılında İmparator Antoninus Pius, tanrı Sebastî ve kent tanrılarına adanmıştır³⁶.

1.4.1.2. Likya Birliği Meclis Binası

Tiyatronun karşısında yer alan anıtsal yapı Likya Birliği'nin yanı sıra Likya Pamphylia Roma Eyaleti'nin de meclis binası olarak kabul edilmektedir³⁷. Dikdörtgen formda yapılmış Patara Meclis Binası, Hellenistik tarzda bir belediye binasından geliştirilmiş özel bir formda inşa edilmiştir (Fig.5). 1400 kişilik bir kapasiteye sahiptir ve Likya Birliği'nin önemli toplantıları Patara'da gerçekleşmiştir. Binanın yapımı, MÖ 167 yılında Likya Birliği'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Birliğin kurulmasındaki esas, MÖ 187-168 arasındaki dönemde Rhodos'a karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde birlik ve beraberlik sağlanması, MÖ 167 yılında ise Roma'ya karşı özerklik kazanması ve Likya kentlerinin ve vatandaşlarının demokratik bir şekilde yönetilmeleri ve oylama yoluyla seçilmek istemeleridir.

Likya Birliğine dahil yirmi üç şehir bulunmaktadır ve bunlardan Patara, Ksanthos, Pınara, Tlos, Myra ve Olympos olmak üzere altı şehir baş şehir konumundaydı. Bu altı şehir üç oy hakkına sahiptir. Her kente nüfusu ve ekonomik gücü ölçüsünde oy hakkı verilmiştir. Orta ölçektekiler iki ve daha küçük ölçekteki küçük kentlerin bir oy hakkı bulunmaktaydı. Küçük ölçekli kentlerin bir araya gelerek oy gücünü artırma yoluna gidebilmekteydiler. Söz konusu birliği üye kentlerin temsilcilerinin toplanıp kararların alındığı bir meclisi bulunmaktaydı. Birlik ve meclis başkanı olarak birer yıllığına bir Lykiarkh seçilir. Lykiarkh'ın görevi, toplantıların yönetimi ve alınan kararların uygulanmasını sağlamaktır. Ortak mahkemelerin kurulması ve hâkimlerin atanması görevi meclise aittir. Kentlerle birlik arasındaki herhangi bir dava olduğunda veya kentlerin kendi içindeki davalarında mahkeme karar vermektedir. Meclisin görevi ise savaş, barış ve birlik anlaşmaları ile ilgili konularda alınacak kararlarda yetkili olmaktır. Likya Birliği'nin en önemli özelliği ulus birliği olmasıdır ayrıca en demokratik bir devlet yapısına sahip olmasıyla anılmaktadır³⁸.

Anadolu'nun en büyüklerinden biri olarak bilinen Patara Meclis Binası'nın boyu 42,80 m ve eni 30,60 m ölçülerindedir. MS 6. yüzyılda kenti küçültmek için üç sıra özgün temel taşı üzerine oturtulan Doğu Roma Suru yapılmıştır ve bunun yapımıyla birlikte binada büyük bir yıkımın oluşmasına sebep olmuştur. Meclis Binası'nın *caveası*, yarı dairesel şeklinde

³⁶ Aristodimou G, 2008:2.

³⁷ Işık, 1991: 36-39.

³⁸ Akşit, 1971: 76; Işık, 2011: 65-66.

yapılmıştır. Oturma yerlerine erişim sağlayabilmek için altı merdiven bulunmaktadır ve *caveanın* ortasına meclis başkanı için yerleştirilen özel bir taht karşımıza çıkmaktadır. Özel olmasının sebebi içbükey yuvarlatılmış tarzda bir mimarı yapıya sahip olması ve diğer sıralardan yüksek biçimde inşa edilmesidir. Binanın batı tarafındaki arka duvar ise nadir bir tarzda olup dışbükey olarak oluşturulmuştur. Yapının yapım tarihi ile ilgili olarak korunan yazıtlardan ele geçen bilgilere göre yapının büyük bölümü Roma Dönem’inde yapılmıştır. Anlaşılan bu dönem süresince yapı, birtakım değişikliklerle *odeion* işlevini de görmüştür. MS 43 yılında Roma’nın Likya Eyaletinin başkenti olmasıyla birlikte meclisin kapasitesi de büyütülerek yapıya sahne binasının da eklenmesiyle *odeion* işlevi olarak kullanılmasının üye sayısındaki artışa bağlı olarak yapıldığı bilinmektedir³⁹.

MS 141 yılında Patara ve diğer Likya şehirlerinde meydana gelen büyük bir depremten sonra Patara Meclis Binası’nın da restore edilerek yeniden ayağa kaldırıldığı yazılı kaynaklarda yer almaktadır. Doğu Roma imparatoru Justinianus döneminde ise meclis binası orijinal işlevini kaybetmiştir ve yeni inşa edilen surda, burç olarak kullanılmıştır. Yeni inşa edilen güney duvarında kullanılan duvar yapım tekniği ve ofis odasının iç duvarının güçlendirilmesi binanın son aşamasında bir burç olarak kullanıldığını göstermektedir⁴⁰.

1.4.1.3. Hamamlar

Patara’da, Roma dönemine ait dört hamam bulunmaktadır ve bunlardan Nero Hamamı en büyük hamamdır. Hamamın *tepidarium* bölümüne girişi sağlayan kapısının üzerindeki yazıttan anlaşıldığı üzere Vespasianus Flavius tarafından, dönemin valisi olan Sextus Marcius Priskus aracılığıyla halkın paraları ve birliğin katkısıyla yaptırılmıştır. Marcius Priskus’un adı farklı bir yazıtta daha geçmekte ve onun imparator Nero yönetiminden beri Patara’da vali olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple hamamı yaptıranın imparator Nero olabileceği de düşünülmektedir. Yapı, kentin ana caddesinin sonlandığı yerde konumlanan agoranın kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Fig.6). 38,00 x27,00 m ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda arka arkaya sıralanan, birbirlerine kapılarla bağlı *frigidarium*, *tepidarium*, *caldarium* olmak üzere üç mekândan oluşmaktadır. *Frigidarium* bölümünün sonradan eklenmesiyle yapı büyütülmüş ve önceki halinin iki katına çıkarılmıştır⁴¹.

Nero Hamamına yönelen bir kişi liman caddesinden girerek yaklaşık 21 m uzunluğunda ve 8m yüksekliğindeki bir kapıdan *frigidariuma* girmektedir. Bu alan, dikdörtgen planlı olup 20x9m boyutlarındadır ve daha öncesinden üzerinin beşik tonoz örtülü olduğu bilinmektedir.

³⁹ Korkut, 2006: 96; Işık, 2011: 62- 63-64.

⁴⁰ Korkut, 2006: 96; Işık, 2011: 64.

⁴¹ Işık, 2011: 48; Koçak ve Erkoç, 2016: 371-372.

Kuzey duvarında, yüksekte konumlanmış iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencereilerin altında dışarıya doğru uzanan 12 ile 15cm arasında değişmekte olan beş delik bulunmaktadır. Yer alan bu deliklerin *frigidariumun* kuzey duvarından bir havuza su sağlayan delikler olduğu ve bu duvarla beraber inşa edildiği düşünülmektedir. Doğu duvarında yer alan üç adet kapıdan bir tanesinin üzeri sonradan örülerek kapatılmıştır. Şu an iki kapı açıktır ve bu iki kapının yanlarında nişler bulunmaktadır. Güneydeki kapıda da iki nişin daha bulunduğu bilinmektedir. Batı ve güney duvarlarında da nişler bulunmaktadır ve güneydeki nişin daha büyük olduğu açıktır. Güneydekinin üzerinde taş bloklar birbirlerine kenetlenerek yapılmıştır. Bu niş, su girişi sağlamak amacıyla duvar oyularak inşa edilmiştir. Nişlerin içinde ya da önünde soğuk su havuzları bulunduğu düşünülmektedir⁴².

Frigidariumu geçtikten sonra ılıkılık bölümü olan *tepidariuma* yan yana duran iki kapıdan geçiş sağlanmaktadır. Bu iki kapının kuzeyinde yer alan bir diğer kapı da bulunmaktadır fakat bu kapının da üzeri örülerek kapatılmıştır. 18x 7,5 m boyutlarında olan *tepidarium* da *frigidarium* gibi dikdörtgen planlıdır ve beşik tonozlu bir üst örtüye sahiptir. *Tepidariumun* duvarlarının da delikler ve oyuklarla sıvandığı görülmektedir. Hamamın son bölümü *caldariuma* giriş ise *tepidariumun* doğu duvarının kuzeyinde yer alan kapıdan sağlanmaktadır. İçinde güneyde bulunan ve hamamın *prae-furnium* (külhan) ile ısıtılan bir sıcak su havuzu bulunmuş olduğu düşünülmektedir. *Caldariumun* kuzey bölümünün sonradan eklendiği bilinmektedir ve kuzey duvarına yapılmış büyük pencereler sayesinde hamama ışıklandırma sağlanmıştır⁴³.

Bir diğer hamam ise bulunduğu konumdan adını alan Merkez Hamamdır (Fig.7). Ana caddenin doğu kenarında yer alan yapı, 12.50 x 25,00 m boyutlarındadır. Yüksek duvarları ve göze çarpan bir kemeri bulunan bu hamamın üç ana mekânı bulunmaktadır. Giriş, güney duvarından sağlanmaktadır ve yapının doğusunda *frigidarium* ve *apodyterium*, orta alanda *tepidarium* ve *caldarium* ise batıdaki alan olarak bilinmektedir.

Ana Cadde'nin batısında bulunan Küçük Hamam Patara'nın Roma Dönemi'ne ait diğer hamamları gibi üç ayrı mekândan oluşmaktadır ve her birinin boyutları birbirinden farklıdır (Fig.8). Batı bölümü yapının en büyük olduğu mekândır. Orta mekân ise yapının doğu tarafında yer alan kareye benzer olarak görülen yapıdır ve son bölüm ise doğu- batı doğrultusunda olup dikdörtgen tarzda inşa edilmiştir. Ayrıca bu yapı, Likya'ya özgü olduğu bilinen ve duvarlarının çokgen olarak örüldüğü yapılardan biri olarak bu hamamda karşımıza çıkmaktadır⁴⁴.

⁴² Koçak ve Erkoç, 2016: 373-374.

⁴³ Koçak ve Erkoç, 2016: 375-376-377.

⁴⁴ Işık, 2011: 49.

Kentin kuzeydoğusunda, Tepecik'in güney eteğinde konumlanan ve Roma Dönemi'ne ait yapılardan bir olan Liman Hamamı, iç limanın doğusunda yer aldığından bu isimle anılmaktadır (Fig.9). Hamamın batı bölümündeki *caldarium* Leto Hurmalığı'na bakmakta ve bu yakınlıktan dolayı Hurmalık Hamamı olarak da bilinmektedir. Bulunduğu konum itibarıyla kenti ziyaret eden denizciler ve tüccarlar için önemli bir uğrak noktasıdır. Yapımına ise MS 2.yüzyılın erken döneminde imparator Traianus zamanında başlandığı bilinmektedir. Kentte yer alan bir yazıtta Traianus ve eşi Plotia ile birlikte Likya-Pamphylia Eyaleti valisi Trebonius Proculus Mettius Modestus'a ait onur yazıtlarının bulunmasından ötürü, kentin sadece deniz yoluyla değil kara yoluyla gelenler için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapı doğudan batıya doğru bitişik olarak sıralanmış *frigidarium*, *tepidarium* ve *caldarium* bölümlerinden oluşmaktadır. Batısında yer alan ve 29.00x 7,50 m ölçülerinde olan *frigidarium* bölümünün doğusuna gerekli görüldüğü için bir *basilika thermarum* eklenmiştir. Yaklaşık olarak 28.60x40,00 m boyutlarındaki *basilika thermarum*un tabanı mermerle kaplanmıştır⁴⁵. Mekânın bu bölümünün, güneydeki caddeden, yapının güneydoğu köşesinden, kuzeydoğu cepheden ve son olarak iki adet de kuzeydeki caddeden olmak üzere beş adet girişi bulunmaktadır⁴⁶. En iyi korunan bölüm olmasıyla bilinen *frigidarium*un doğu cephesinde dört kapı yer almaktadır ve bu kapılardan yapıya giriş sağlanmaktadır. Üstleri kemerli olarak bilinen kapılardan ikisi, mekânın kuzey yarısında bulunurken diğer iki kapı güney yarısında bulunur ve üstleri ise düzdür. Yapının en görkemli bölümlerinden biri olan apsisin içinde, 7,34x6,13 m ölçülerinde ve merdivenle geçişin sağlandığı bir *piscina* (soğuk su havuzu) yer almaktadır⁴⁷.

Bu yapının işlevi ile ilgili olarak farklı yorumlar yapılmaktadır. En genel anlamıyla bir dinlenme ve eğlence yeri olarak insanların toplanıp bir konu hakkında tartıştıkları, fikir alışverişi yaptıkları bir mekân olarak düşünülmektedir⁴⁸.

Hamamın batı yanında uzanan ve orta mekânda yer alan *tepidarium* 24.00x 8,00 m ölçülerindedir. Ele geçen tonoz parçalarından *tepidarium*un üzerinin beşik tonozla örülmüş olduğu bilinmektedir. *Tepidarium*un güneyinde üç pencere bulunmaktadır ve buradan iki kapı ile *caldariuma* giriş sağlanmaktadır. *Tepidarium*un güney duvarında bir harç tabakası yer almaktadır ve bu harç tabakasının olduğu yerde de sıcak su havuzu bulunmuştur. Ayrıca bu havuzun güney kısmındaki duvarına, daha sonradan eklendiği düşünülen bir *praeefurnium* eklenmiştir. *Tepidarium*un kuzeyinde bulunan tuğla duvar yapısıyla 7,35x7,4 m boyutlarında bir kare mekân oluşturulmuştur. Bu bölümün, hamamın sıcak olan bölümlerine yakın yerde

⁴⁵ Işık, 2011: 50; Erkoç, 2018: 240-241-249.

⁴⁶ Erkoç, 2019:224.

⁴⁷ Erkoç, 2019:217-218.

⁴⁸ Erkoç, 2018: 250-251.

konumlanmasından dolayı bir *sudatorium* olduğu düşünülmektedir. Bu bölümün batısında ise 5,2x4,75 m ölçülerinde küçük bir mekân bulunmuştur⁴⁹. 17.40x10,75 m boyutlarındaki *caldarium*, yapının en batısında yer alan ve duvarlarının mermerle kaplı bölümdür. Batı duvarında yer alan apsisin altında tuğla kalıntıları ısıtma sistemiyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Güney duvarda bulunan pençelerden birinin altında, içinde *prae-furnium* olduğu kemerli bir açıklık gözlenmiştir. Batıdaki apsisin iç kısmında iki adet su havuzu bulunmaktadır ve bu havuzları ısıtmak amacıyla da *prae-furnium* eklenmiştir. Mekânın *caldarium* bölümünde, hepsinin farklı dönemlere ait olduğu anlaşılan beş adet *prae-furnium* bulunmaktadır. Bir adet kuzey ve güney bölümlerde, üç adet ise batı bölümündedir⁵⁰. MS 5. ve 6.yüzyıllarda yapı, artık hamam olarak kullanılmayıp işlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca hamamın yanında kükürtlü su kaynağı bulunmuş ve bu sebeple termal olabileceği de düşünülmektedir⁵¹.

İç limanın güney kıyısını kuşatan bir surun içinde yer alan Orta Çağ Hamamı, Patara kentinin sahip olduğu son kent suru olan MS 12.yüzyılın da geç bir dönemine tarihlenmesiyle çok rastlanmayan bir tür olarak tanımlanmaktadır (Fig.10). İki mekândan oluşmakta ve bu yapıların ikisi de bir odayla ikiye bölünerek ana bölüm oluşmuştur ve bu ana bölümün güneyinde iki kısımlı ayrı bir mekân daha yer almaktadır. Yapının güney duvarında bir külhan bulunmaktadır. Hamamın duvarları kırma taş ve harç karışımından oluşmaktadır. Yapının orta bölümü, kare planlı inşa edilip 4,25 m boyutundadır. Kuzey bölümünde *frigidarium* ve *apodyterium* işlevleri bir arada kullanılmaktadır. Doğudaki ana mekâna, güney duvarına yapılmış olan bir kapıdan geçilmektedir. Ayrıca bu ana mekânda ortaya çıkarılmış bir *hypokaust* sisteminden burasının *tepidarium* olduğu düşünülmektedir⁵².

1.4.1.4. Ana Cadde ve Merkezi Agora

Roma Dönemi'nin önemli bir simgesi olan sütunlu mimariye sahip anıtsal caddeler sadece ulaşım amaçlı değil, kentteki yapıları birbirine bağlayan ve sosyal yaşamın önemli yapılarından biri olarak kabul edilmektedir. Sütunlu caddelerde oluşturulan üstü kapalı alanlar insanları yazın sıcağın, kışın yağmurdan koruyarak caddelerin sosyal anlamda işlevini arttırmıştır⁵³. Anadolu'nun en iyi korunmuş caddeleri arasında yer alan ve 12,60 m ölçüsüyle en geniş caddelerden biri olarak bilinen Patara Ana Caddesi, tiyatronun yaklaşık 200m kuzeyinde, kuzey-güney doğrultudadır (Fig.11). İç limanı güneyde konumlanan agoraya

⁴⁹ Erkoç,2019:220-221.

⁵⁰ Erkoç,2019:222-223.

⁵¹ Işık, 2011: 50- 51; Erkoç, 2018: 245-255.

⁵² Işık, 2011: 52-53.

⁵³ Aktaş, 2013: 42.

bağlamaktadır. Ana cadde sahip olduğu bu ölçüyle Likya kentleri arasında en büyük ikinci cadde olurken bilinen en geniş cadde 23 m ölçülerinde yine Patara'da yer alan Mettius Modestus Takı önünden güneye inen caddedir. Cadde ile ilgili bilinen en erken yazıt MÖ 1.yüzyıla ait olup alanın en geç buluntusu ise MS 3.yüzyıl ortalarında. Diğer Likya kentlerinde olduğu gibi döşemesi ve yapı taşları kireç taşından yapılmış olup sütun, başlıklar mermer ve granitten yapılmıştır. İki yanı sütunlar ve revaklarla sınırlandırılmıştır. Doğu revakta granit, batıdaysa mermer kullanılan revakların İon düzenli olup daha sonraki dönemlerde Korinth düzeni kullanıldığı da bilinmektedir. Batı revakta bulunan parçalara göre zemin, geometrik süslemeli mozaiklerden oluşmaktadır. Revakların arkasında ise her biri farklı amaçlarla kullanılan farklı büyüklükteki dükkanlar bulunmaktadır⁵⁴.

Dükkanlar caddenin doğusunda ve batısında yer alırken güneyde Agora Batı Stoa Kuzey Kapısı bulunmaktadır. Kemerli ve alınlıklı mimariye sahip olmasıyla caddeye anıtsal bir özellik kazandıran bu kapı doğrudan Ana Cadde'ye açılmakta ve bu kapıdan Kent Agora'sına da giriş sağlanmaktadır (Fig.12). Bu kapının doğrudan caddeye açılması Antik dönemde bu şekilde bir anıtsal girişin bulunması, Ana Cadde'ye akan trafiğin yönlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca anıtsal giriş ve kent arasındaki bütünlüğü koruyarak alanı net bir şekilde belirlemektedir. Birbirinden farklı boyutta üç ayak üzerine oluşturulan Agora Batı Stoa Kuzey Kapısı iki girişe sahip olup anıtsal tak boyu ölçüleriyle diğer cadde kapılarından farklıdır⁵⁵. Dikdörtgen biçimli kireç taşı bloklar kullanılarak oluşturulan kapı, doğu- batı doğrultusunda uzanmaktadır⁵⁶. Kuzeyde limana açılan caddenin doğusunda ise Hurmalık Hamamı yer almaktadır. Ayrıca Merkez Hamamı da caddeye bakan bir diğer yapılardan biridir. Ana caddenin büyük bir kısmı su altında kalmıştır ve bu durum tektonik çökmeden kaynaklanmaktadır⁵⁷.

Caddenin kullanım sürekliliği ile de bilgi veren Yol Kılavuz Anıtının bulunduğu yer⁵⁸ sahip olduğu işlevi sebebiyle limana yakın ve her yerden görülebilecek bir yerde konumlanmıştır⁵⁹. Bu anıt, bilinmeyen kent adlarının da yazılı olduğu yol listesi sunan ve Likya sınırları içerisinde yer alan kent yollarının ölçüsü hakkında bilgiler veren bir harita işlevindedir. Üç tarafı yazılı olan anıtın ön yüzünde MS 46 yılında imparator Claudius adına diktirildiği yer alırken diğer yüzlerinde ise Likya kent yollarının ölçüleri yazılıdır⁶⁰.

⁵⁴ Işık, 2011: 32; Aktaş, 2013: 55-57.

⁵⁵ Aktaş, 2013: 106.

⁵⁶ Aktaş, 2013: 110.

⁵⁷ Aktaş, 2013: 50-55.

⁵⁸ Aktaş, 2013: 58-59.

⁵⁹ Işık, 2011: 37.

⁶⁰ Işık, 2011: 38; Onur, 2016: 570.

1.4.1.5. Mettius Modestus Takı

Roma İmparatorluğu'nun vazgeçilmez yapılarından olan, imparatorluğun gücünü sembolize eden ve üzeri heykellerle süslü kemerli yapıdan oluşan taklar genellikle kentin ana yolları üzerinde bulunmaktadır. Zafer kazanan imparatorlar tarafından, zafer kutlamaları için yaptırılan takların ilk örnekleri, MÖ 2.yüzyılda Roma'da görülmüştür ve bu tarihin başında kemerlerin üzerinde zafer kazananların değil tanrıların heykelleri bulunmaktaydı. Fakat daha sonraki yıllarda farklı özellikte olup, imparatorun zafer ikonografisini içermesiyle Roma'nın propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır⁶¹.

Üç kapılı, dört ayak üzerine oturan ve şehre girişi sağlayan görkemli bir anıt olan Mettius Modestus Takı, Patara'nın simgesi durumundadır (Fig.13). Kentin kuzeyinde yer alan yapı 19m uzunluğunda ve 10m yüksekliğindedir. Ortaya çıkarılan yazıtından "Likya ulusunun metropolisi Patara halkı tarafından" Mettius Modestus için dikilen bir anıt olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple tak, Likya'nın valisi olduğu Mettius Modestus dönemine yani MS 100 yıllarına tarihlenmektedir⁶². Kemerli girişlerin her iki yanına, aile üyeleri ve Mettius Modestus'un büstlerini taşıyan altı adet konsol takılmıştır ve konsollar üzerinde yer alan nişlerin heykeller için yapılmış olduğu düşünülmektedir. Kazılarda ortaya çıkarılan bir su deposunun varlığı, Mettius Modestus Takının su kemeri olarak da kullanıldığını göstermiştir⁶³.

Takın güneyinde ise çeşme ya da su saati olarak bilinen, kireç taşından inşa edilen sekizgen bir su yapısı yer almaktadır (Fig.14)⁶⁴. Bu sekizgen yapı ve tak, kente girenleri ilk karşılayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sekizgen Çeşmenin MS 1.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Bu su yapısının antik kent girişinde bulunması özellikle sıcak bölgeler söz konusu olduğunda kente uzakta gelen yolcular için fayda sağlamasıyla birlikte, Romalılığın da önemli bir göstergesi olduğu bilinmektedir. Çeşmenin en geç MS 4.yüzyıl sonlarında özelliğini yitirerek farklı işlevler için kullanılmıştır⁶⁵.

1.4.1.6. Granarium

Hadrianus *Granarium*'u olarak adlandırılan ve Latince *horrea* olarak bilinen yapı, tahıl, zeytinyağı ve şarap gibi tüketimlerin depolanıp korunması için imparatorluk tarafından ihtiyaç dahilinde inşa edilen tahıl depolarıdır (Fig.15). *Granarium*ların yaygın olarak kullanılmaya başlandığı dönem İmparator Hadrianus dönemidir. Hadrianus, Mısır'dan gelen tahıl gemilerinin Roma'ya gitmeden önce Anadolu'da konaklaması ve yüklerini boşaltmaları için güvenli bir

⁶¹ Aktaş, 2013: 28-29.

⁶² Işık, 2011: 45.

⁶³ Önen, 1989: 51; Işık, 2011: 45.

⁶⁴ Dündar, 2016: 307-308.

⁶⁵ Dündar, 2016: 311-312-313.

limana ihtiyaç duyulması sebebiyle MS 128 yılında Patara ve Myra'da birer *granarium* inşa ettirmiştir⁶⁶.

Yapı 75 m ölçülerinde olup sekiz ayrı mekândan oluşmaktadır ve limanın batı kıyısında konumlanmaktadır⁶⁷. İç mekânın havalandırması pencerelerle sağlanmıştır. Tahıl depolama kesme taş bloklardan oluşturulmuştur ve her bir bölüme ayrı dış kapıyla giriş sağlanmaktadır⁶⁸. Kazılarda ele geçen yazıtta imparator Hadrianus Zeus Olympios olarak yüceltilirken karısı ise Yeni Hera olarak yüceltilmiştir⁶⁹.

1.4.1.7. Tepecik Akropolü

Tepecik Akropolü kent merkezinin kuzeyinde ve limanın doğusunda yer almaktadır (Fig.16)⁷⁰. Kente ilk yerleşilen alan olarak tanımlanmaktadır. Yapılan kazılarda ele geçen dört adet taş balta, seramikler, kiklopik duvarlar gibi buluntular, kentin Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerdeki varlığını kanıtlamaktadır⁷¹. Tepe düzlüğünde bulunduğu konum itibarıyla ve savunma işlevi için kullanıldığı düşünülen kalın duvarların olması iki ya da üç katlı bir Bey Konağı tespit edilmiştir⁷². Hem iç limana hem de şehrin girişine bakan, jeopolitik açıdan önem arz eden Bey Konağı, mimarisi ve ele geçen buluntularıyla bir yönetici evi olarak değerlendirilmektedir⁷³. Yapı kompleksine ait ilk evrenin ise MÖ geç 8. ve erken 7.yüzyılları arasına tarihlendirilmektedir. Bey Konağı, bulunduğu konumdaki önemi, günümüze kadar korunması ve ele geçen buluntularıyla türünün benzersiz örnekleri arasındadır⁷⁴.

1.4.1.8. Tapınaklar

Kentin en iyi korunmuş tapınağı Korinth Tağınağıdır. Kapıda yer alan görkemli bezekler nedeniyle MS 2.yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen yapı, Likya tapınakları içinde, duvarları çatı yüksekliğinde ayakta alabilen tek tapınaktır⁷⁵ (Fig.17). Patara iç limanı içinde agora kenarında konumlanan ⁷⁶ tapınağın doğusu, bataklıkla çevrili olup batısı sonradan Orta Çağ surunu içine alarak burç görünümünü almıştır⁷⁷. 12.80 x9.70 m boyutlarında ve *prostylos* planlı tapınağın hangi tanrıya adanmış olduğuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁶⁶ Gülbay, 2008: 71; Işık, 2011: 67.

⁶⁷ Işık, 2011: 68.

⁶⁸ Gülbay, 2008: 71.

⁶⁹ Gülbay, 2008: 71; Işık, 2011: 68-69.

⁷⁰ Aktaş vd., 2015: 91

⁷¹ Aktaş, 2013: 36-37.

⁷² Işık, 2011: 30.

⁷³ Işın, 2010: 93; Varmaz, 2015: 4.

⁷⁴ Işık, 2011: 31.

⁷⁵ Işık, 2011: 53.

⁷⁶ Tümer, 2017: 37.

⁷⁷ Işık,2011:53; Ardic, 2014: 77.

Tapınağın içerisine 6,60 m yüksekliğinde ve 2,90 m genişliğinde taştan yapılan lento ve söveleri bulunan bir kapıyla girilmektedir. Kapısının lentosunun iki yanında *akanthus* yapraklı ve volütlü konsollar yer almaktadır⁷⁸. Yapının *anta* başlıkları 85cm olup üç katlı Korinth tarzıdır ve *pronaos* bölümünün önünde de dört sıra Korinth sütunu bulunmaktadır⁷⁹. Yapı, iri bloklardan örülü yüksek podyum üzerine oturmaktadır. Tapınağın kült odası kareye yakın yapılmıştır ve 8.90x7,80 m ölçülerindedir⁸⁰. Tapınağın bütünü düzgün taşlardan örülmüştür ve yapının temeli su altında kalan bir temel üzerine kuruludur. Cephenin vurgulanış tarzı Roma mimarisini yansıtabilecek şekilde ve ayrıca Patara'nın anıt mezarlarının da özelliği olmaktadır⁸¹.

Kentin bir diğer tapınağı daha çok yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Antik kaynaklar Patara'da Apollon kehanet merkezinin var olduğunu aktarmaktadır. Herodotos'a göre Patara'da bir tapınak bulunmakta ve tanrı tapınağa geldiğinde, gece ona bir rahibe eşlik etmektedir⁸². Roma Dönemi'nde Patara kehanet ocağı, diğer kehanet merkezleri Delphi ve Delos ile yarışacak kadar üne sahiptir fakat kehanet sürekli olmamıştır. İmparatorluğun başlangıç döneminde kehanet yapılmaya bırakılmıştır ve 2.yüzyılda bir yazıttan anlaşıldığı üzere Apollon'a sunulan bağış ile yeniden kehanetlerin devam ettiği anlaşılmaktadır⁸³. Patara Apollon kutsal alanı MS 140-143 arasındaki depreminin ardından Rhodiapolis'li hayırsever Opramoas'ın yardımıyla onarılmıştır⁸⁴. Bununla birlikte bugün kutsal alanın nerede olduğuna ait net bir bilgi yoktur. Kentin kazıcıları tarafından Kaynak Kilisesi konumunda olabileceği düşünülmektedir.

Doğucasarı Tepesi'nin doğusunda yer alan ve Patar Dağı olarak adlandırılan bölgede IV. Tuthaliya'nın tanrıya kurbanlar sunduğunu bilinmektedir. Buradaki tapınak üzerine bir kilise inşa edilmiştir. Kaya, dört yerde mihrap biçiminde oyulmuş ve kutsal bir alana çevrilerek tapınak oluşturulmuştur (Fig.18). Biri kente bakan bölgede yer alırken diğer üçü de ormanlık alanın içinde bulunmaktadır. Antik dönemde kaya, dağ tanrısı ya da tanrıçasının evi olarak düşünülmektedir. Patara'da böylesi bir kayalığın dinsel alana dönüştürülmesi Phrygia'dan devam eden bir geleneğin Likya topraklarında da sürdürüldüğünü göstermektedir⁸⁵.

⁷⁸ Tümer, 2017: 37-38.

⁷⁹ Tümer, 2017: 38.

⁸⁰ Ardiç, 2014: 78.

⁸¹ Işık, 2011: 54-55.

⁸² Herodotos, IV. I.182.

⁸³ Ardiç, 2014: 66.

⁸⁴ Ardiç, 2014: 66.

⁸⁵ Işık, 2011: 56.

1.4.1.9. Kent Bazilikası

Patara'nın tek ve Likya'nın bilinen en erken ve büyük kent bazilikalarından biri olarak nitelendirilen Patara kent bazilikası, Mettius Modestus Takı'nın ilerisinde, güneyde yer almaktadır (Fig.19). Yarı dairesel apsisiyle göze çarpan bazilika, iki nefli, transeptli bir bazilikadır⁸⁶. Transepti çevreleyen ve doğu kapılarına doğru uzanan L şeklindeki koridorları ile transept bazilikalar arasında farklı bir plan tipine sahiptir⁸⁷. 61,00 m uzunluğunda olan yapı, *naos*, *narteks* ve *atrium* bölümlerinden oluşmaktadır⁸⁸. Narteks üç sütundan oluşan kemerli geçişlerle *atrium*a açılmaktadır. Kuzeyde *narteks* üzerine inşa edilen mekânlar bulunmakta ve ele geçen seramik parçalarından mekânların konut olabileceği düşünülmektedir⁸⁹. Yapının güney bölümü, avluya, *nartekse* ve güney koridora açılan kapılarla doğrudan kiliseye bağlanmaktadır. Güney duvarı boyunca devam eden ek mekânlarda ise doğu ve batı tarafında iki oda ile çevrili, güneyde bir koridorla birbirine bağlanan ve üç tarafı kemerlerle birbirine bağlanmış sütunlarla zenginleştirilmiş bir *peristil* avlu bulunmaktadır⁹⁰. Yapının kutsal mekânı *naos*, 5.80x 4,50 m boyutundadır ve güneybatı bitişiğinde bir piskopos sarayı yer almaktadır⁹¹.

1.4.1.10. Kiliseler

Kentte çok sayıda kilise bulunmaktadır. Tepecik batısında, iç limanın girişinde konumlanan Liman Kilisesi⁹² görkemli bir apsis ve bataklığa gömülü mermer kapısı kalıntılarıyla bilinmektedir (Fig.20). Yapının diğer bölümleri suyun altına gömülmüş haldedir⁹³. Erken Hristiyanlık Dönemi kilisesi olan yapının denizden görülebilecek şekilde inşa edilmesinin amacı kente deniz yoluyla gelenler tarafından görülmesini sağlamaktır⁹⁴. Orta Çağ boyunca kullanıldığı bilinen yapı, üç nefli bazilikalı planlı bir kilisedir⁹⁵ ve 33.50x17,50 m ölçülerindedir⁹⁶. Orta Çağ döneminde ise Liman Kilisesi kullanılmaz duruma gelince yerini küçük boyutta bir kiliseye bırakmıştır. Tabanında taş levhalar bulunan kilisenin ortasında bir sunak bulunur ve boyutu 12.00x9,00 m ölçülerinde küçülmüştür⁹⁷.

Doğucasarı Tepesi'nde konumlanan ve adını bulunduğu yerden alan Doğucasarı Kilisesi, üç neften oluşan ve yarım yuvarlak apsisinin, doğu surunun malzemesiyle

⁸⁶ Işık, 2011: 95; Ceylan ve Erdoğan, 2016: 174.

⁸⁷ Ceylan ve Erdoğan, 2016: 175.

⁸⁸ Işık, 2011: 95.

⁸⁹ Aktaş vd., 2015: 93.

⁹⁰ Aktaş vd., 2015: 94.

⁹¹ Işık, 2011: 95-96.

⁹² Koçak, 2019: 77.

⁹³ Işık, 2011: 98.

⁹⁴ Koçak, 2019: 77.

⁹⁵ Erdoğan ve Duggan, 2019: 676.

⁹⁶ Işık, 2011: 98.

⁹⁷ Işık, 2011: 98.

oluşturulduğu bir diğer kilise olarak bilinmektedir (Fig.21). Yapının kutsal mekânı, *trikonkhos* tarzında inşa edilmiş, içte apsisle birlikte bir yonca yaprağı oluşturmaktadır. Doğucasarı Tepesinin güneyinde iç kaleye dönüştürülen bir yapı kalıntısı yer almaktadır ve yonca yaprağı biçiminde üç apsisli dinsel bir yapı görüntüsündedir. Bu nedenle bu küçük yapı, İç Kale Trikonkhosu olarak adlandırılmakta ve geç zamanda şapel olarak kullanıldığı düşünülmektedir⁹⁸.

1993-1996 yıllarında Patara'nın gün yüzüne çıkarılmış ilk yapısı olarak bilinen ve son Patara yerleşiminin en büyük dinsel yapısı Orta Çağ Kent Kilisesi, sur içindeki alanın orta kesiminde konumlanmaktadır (Fig.22). Yapının kutsal mekânı naosa her iki yandan da girilmektedir ve üç neflidir⁹⁹. Kilise üç evrelidir ve ilk evresi MS 12./13.yüzyıl tarihini içerdiğini ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. İkinci evresinde, güney duvarına batısına mezarlar yerleştirilmiştir. Güney kapısının oluşturulması ve bu bölüme eklenen mezarlarla başlamaktadır. Duvar diplerine eklenen mezarlarda ortaya çıkan Pataralı adam yazısı dikkat çekicidir ve Patara yazısı Likçe dilinde ptara şeklinde yazılmıştır¹⁰⁰.

Patara'da 2008 yılında gerçekleşen bir yangın sonrasında ortaya çıkartılan Kaynak Kilisesi, Tepecik Nekropolünün kuzeyinde konumlanmıştır (Fig.23). MS 5./6. yüzyıla tarihlenmektedir¹⁰¹. Üzerine oturduğu yapıdan ve kullanıldığı malzemeden ötürü kilisenin Apollon Kutsal Alanı ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir¹⁰². Kilisenin iç kısmı güçlü duvarlarla üç nefe ayrılmıştır, yapıda *narteks* ve *atrium* yer almamaktadır. İç mekâna giriş için biri batı duvarından diğer ikisi ise yapının batı ucunda bulunan üç kapıdan sağlanmaktadır¹⁰³. Ana nefinin bir haç şeklini almasından dolayı kilise, *transept* planlıdır¹⁰⁴.

Bir diğer yapı, iç limanın kıyısında yer alan ve surla çevrelenmiş, 7,00x3,50 m boyutlarındaki Liman Şapeli'dir¹⁰⁵ (Fig.24). Ele geçirilen çömlerden kilise, MS 12. yüzyılın ikinci yarısı ile 13. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Batı duvarında üst üste yerleştirilmiş çocuk mezarları bulunmuş olup güney duvarında da başka mezarların yer alması bu bölgenin kilise mezarlığı olabileceğini düşündürmektedir¹⁰⁶.

Orta Çağ Kent Kilisesi'ne yakın bir yerde konumlanmış Kadın Şapeli, mozaiklerle kaplanmış bir tabana sahip olup Roma Dönemi villası üzerine inşa edilmiştir. Yapının içerisinde

⁹⁸ Işık, 2011: 99.

⁹⁹ Işık, 2011: 99.

¹⁰⁰ Işık, 2011: 100.

¹⁰¹ Peschlow vd., 2010: 1-2.

¹⁰² Işık, 2011: 96.

¹⁰³ Peschlow vd., 2010: 2.

¹⁰⁴ Işık, 2011: 96.

¹⁰⁵ Kunze ve Hofstaetter, 2000: 83.

¹⁰⁶ Kunze ve Hofstaetter, 2000: 84.

sadece kadın ve çocuklar gömülmüştür. Bu mezarlardan birinde MS 14. yüzyıl tarihini içeren bir haç ele geçirilmiştir.

Batı surunun iki yanından taşan bir burç görüntüsüyle dikkat çeken Yarımada Kilisesi, Orta Çağ Kalesi ile yarımada'nın güney suru arasında yer almaktadır. Orta Çağ surunun güney dışında ise MS 12. yüzyıl öncesi döneme tarihlenen ve bir tapınak üzerine inşa edildiği bilinen Koyburnu Kilisesi bulunmaktadır. Son olarak Küçük Kilise, Küçük Hamam'ın güney bölümünde konumlanmıştır. Bu konumu itibariyle de bu kilisenin Orta Çağ surundan önceki bir tarihte inşa edildiği olası bir ihtimaldir. Yapının güneybatı köşesinde diğer kiliselerden farklı olarak yuvarlak bir mekân bulunmaktadır ve bu mekânın yer alması *baptisterium* işlevinde kullanıldığını düşündürmektedir¹⁰⁷.

1.4.1. 11. Deniz Feneri

Bilinen en eski antik deniz feneri yapısı olan, kentteki önemi ve işleviyle, sahip olduğu fiziksel ve kültürel değerler bakımından önem arz eden Patara deniz feneri, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir kültür varlığıdır. Bu değerlerinin korunması amacıyla 2006 yılında Patara Deniz Feneri Koruma Projesi çalışmalarına başlanmıştır. Patara Deniz Feneri, yazıtına göre MS 64-65 tarihinde denizcilerin selameti için imparator Nero Claudius Caeasar tarafından yaptırılmıştır ve inşaatını o dönemin valisi Sextus Marcus yürütmüştür¹⁰⁸. Patara limanının güneybatı ucunda konumlanan fener, 20x20 m boyutlarında kare tabanlı ana kayanın üzerine oturtulan bir podyum ve onun üzerinde kilit taşı görevinde kullanılan ve podyum yüzey taşlarını da bir arada tutan, iç içe geçmiş iki silindirden oluşan bir kule olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır (Fig.25). Yapının ana mimari bölümleri, podyum, iç silindir, dış silindir ve silindirleri birbirine bağlayan spiral döngülü merdiven olarak bilinmektedir¹⁰⁹. Patara Deniz Feneri, 8,50 m yüksekliğindedir ve kazılarla birlikte kumun altından ve halicin taban suyu içinden ortaya çıkarılan kırık bloklarla birlikte kule yüksekliğinin 30 m'nin üzerine çıkabileceği düşünülmektedir¹¹⁰. Yapının Doğu Roma zamanında büyük ölçüde yıkılmış olduğu anlaşılmakta ve şiddetli bir tsunamiyle ilişkilendirilmektedir. Kazılarda ele geçirilen bir insan iskeletinin olasılıkla fener bekçisine ait olduğu ve tsunamiden kaçarken burada kalmış olabileceği düşünülmektedir¹¹¹.

¹⁰⁷ Işık, 2011: 97.

¹⁰⁸ Özkut, 2009: 23; Gür, 2011: 56; Işık, 2011: 73.

¹⁰⁹ Özkut, 2009: 24-25.

¹¹⁰ Işık, 2011: 72.

¹¹¹ Işkan, 2006: 19.

1.4.1.12. İşlikler

Patara antik kentinin ticari anlamda gelişmesine etki eden sebeplerden biri, agora, liman ve limanda konumlanan aynı zamanda ticaretin simgesi olan *granarium*dur. Fakat kent sadece Ege ile Doğu Akdeniz ticaret yolları arasındaki önemiyle değil, şarap üretim merkezlerine yakınlığıyla, kentte çok sayıda pişmiş topraktan ele geçen çömlüklerin varlığıyla ve kentte tarımsal üretimin yapıldığını gösteren ve kentin ekonomisine katkı sağlayan zeytinyağı işliklerinin yer almasıyla Likya'nın en büyük ticaret kentlerinden olduğu bilinmektedir¹¹².

Bronz Çağ'dan itibaren kentlerin önemli bir geçim kaynağını oluşturan zeytinyağının varlığı, Patara kazılarında ortaya çıkarılan zeytinyağı işlikleri, çiftlikler ve tarım evleriyle belgelenmiştir¹¹³. Zeytinleri ezmek için kullanılan kireç taşından yapılmış ve toplamda yedi adet öğütme kaseleri, pres haznesi, kanallı ve akıtma oluklu ezme yatağı, ağırlık taşı, baskı kolu, toplama çanakları, değirmen taşları kentte zeytinyağı üretimi yapıldığını gösteren buluntulardır. Tapınak mezarının kuzeyinde sadece baskı kolunun eksik olduğu ve antik zeytinyağı üretimini sağlayan bir Bodrum İşliği ve Doğucasarı'nın kuzey yamacında konumlanmış geniş bir kuyusu bulunan Gökkuyu İşliği Patara'da bulunan zeytinyağı işliklerine örnektir. Gökkuyu İşliğinde, Bodrum İşliği'nden farklı olarak öğütme kabı ve değirmen taşı eksiktir. Bu sebepten bu işliğin işlevinin zeytinyağı üretiminden ziyade bir şaraphane olduğu düşünülmektedir¹¹⁴.

Bir başka üretim alanı MÖ 3. yüzyıldan itibaren üretimin başlayıp MS 7. yüzyıla dek üretimin yapıldığı düşünülen, kalın duvarlarla sıralanmış Günlük İşliğidir (Fig.26). Bu işlik beş seramik fırınından oluşmakta ve seramik, pişmiş toprak üretim yapılmaktadır. İşliğin kuzeyinde ayrı bir işlik olduğu kanısına varılarak geç dönemde yapıldığı, sadece tuğla ve kiremit üretiminde kullanıldığı düşünülmektedir¹¹⁵.

1.4.1.13. Su Sistemleri

Patara'nın su ihtiyacı, yer altı su kaynakları, sarnıçlarda biriken yağmur sularından ve günümüzde hala görülebilen kuyulardan karşılanmıştır. Su kaynaklarının halkın su ihtiyacını karşılamada yetersiz olması, daha uzak yerleşimlerden su taşınmasını ve depolanmasını gerektiren bir su iletim ve dağıtım sistemi yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak için Kızıltepe ve çevresinde bulunan yer altı kaynağından Patara'ya suyun taşınmasını sağlayan 22.5 km'lik bir su yolu inşa edilmiştir¹¹⁶. Kentte su dağıtımını sağlamak amacıyla çok uzak mesafelerde bulunabilen su yolları üzerinde, farklı boyutlarda inşa edilen ve

¹¹² Işık, 2011: 73; Işkan vd., 2016: 95.

¹¹³ Diler, 1993: 505; Işık, 2011: 73.

¹¹⁴ Işık, 2011: 73-74; Işkan vd., 2016: 101-102.

¹¹⁵ Özudoğru ve Dökü, 2008: 62; Işık, 2011: 75-76.

¹¹⁶ Şahin, 2013: 507; Şahin, 2019: 366-369.

kurşun ya da pişmiş toprak boru hatları, su kanalları, su köprüleri, ters sifonlar, değişik işlevlerdeki su hazneleriyle oluşturulmuştur. Değirmenbaşı Mevkii'nde yer alan eski Bodamya'da günümüzde özelliğini kaybetmiş bir pınar bulunmakta ve Patara kentinin su ihtiyacını karşıladığı ana kaynak olarak bilinmektedir. Buradan gelen su, Patara su iletim hattı aracılığıyla Akbel Geçidi'ne, oradan da Delikkemer ters sifonuna ulaştırılmıştır. Buradan ise kapalı su kanalları aracılığıyla Muarönü'ne ve oradan Tavas su iletim köprüsüne ve açık kanallarla İbri Köprüsü'ne aktarıldıktan sonra son olarak kentin kuzeydoğusundaki Doğucasarı'daki kent içi su dağıtım haznesine ulaşmıştır.

Patara'nın su iletim hattı üzerinde; İncesu, İbri ve Tavas olmak üzere üç su köprüsü, biri Akbel Gedigi'nde yer alan ve bir diğeri Delikkemer olarak bilinen iki ters sifon ve bir adet kuru dere geçişi yer almaktadır¹¹⁷.

Fırnaz Koyu'nun batı yamacına konumlanan Patara su kemerinin en görkemli yapısı Delikkemer ters sifonu, 175 m uzunluğunda poligonal bir duvar üzerine yerleştirilmiş, delikli mermer bloklardan oluşmuştur (Fig.27). Ters sifon, suyun basınç altında 20 m derinliğindeki vadiden kapalı bir boru içinde suyun iletiminin sağlandığı yapıdır¹¹⁸. Yapının bloklarla örülmesi olduğu bedeninin kalınlığı 3 m ve üzerinde borular kavisli olarak dizilmiştir. Bu dizilimin basıncı dengelemek maksadıyla yapıldığı düşünülmektedir¹¹⁹. Delikkemer'in yapım tarihi konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bunlardan biri yazıtı nedeniyle imparator Nero'nun zamanı MS 54-68 yılları arasında olduğudur. Bir diğer düşünceye göre imparator Claudius döneminin valilerinden Flaccus'la birlikte MS 48-49'da yapımına başlandığı ve yine Claudius zamanının valilerinden Marcellus yönetiminde MS 50-55'de yapının tamamlandığıdır. MS 65-72 yılları arasında meydana gelen bir depremten dolayı yapı yıkıldıktan sonra kent susuz kalmış ve imparator Vespasianus'un hükümdarlığı sırasında iktidara gelen Sextus Marcius Priscus tarafından çok kısa bir sürede yeniden onarılacak yedek kanal eklemiştir¹²⁰. Kentte su dağıtımının başlangıç noktası olan *castellum*, bir ana kaya üzerine inşa edilmiş olup dikdörtgen planlıdır. Delikkemer ters sifonuyla oluşturulan su hattı aracılığıyla Doğucasarı Tepesi kuzeydoğu eteğinde *castellum* su sağlanmaktadır. Buradan da sistem dahilinde kente su dağılımı gerçekleşmiştir. *Castellum*un kuzey su haznesinde yer alan ve kentin kuzeyine suyun taşınmasını sağlayan hat üzerinde "Ana Su Deposu" olarak düşünülen bir yapı bulunmaktadır¹²¹

¹¹⁷ Şahin, 2019: 369-370.

¹¹⁸ Passchier ve Sürmelihi, 2016: 1.

¹¹⁹ Işık, 2011: 42; Sürmelihi, 2013: 323.

¹²⁰ Işık, 2011: 43; Passchier ve Sürmelihi, 2016: 3.

¹²¹ Şahin, 2019: 374-375.

(Fig.28). Buradan çıkan suyun dağıtımı kent kapısı, sekizgen çeşme, Liman Hamamı'na ve limanda yer alan tesislere sağlanmaktadır¹²².

*Castellum*un güneydeki su dağıtım hattında maslak olarak kullanıldığı bilinen, giriş, çıkış ve boşaltma borularından oluşan üç su haznesi de ortaya çıkarılmıştır. Bazı yüksek noktalarda basıncın sisteme verilebileceği düşünülerek bu yapılar inşa edilmiştir ve böylece bu zararın önüne geçilmiştir. Maslak I, Doğucasarı Tepesi'nin eteklerinde dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiş olup *castellum*un güney batısında konumlanmıştır (Fig.29). Bu yapı, batıda yer alan sarnıca ve bazı özel yapılara su dağıtım işlevinde kullanılan bir özel su haznesi olarak düşünülmektedir. Maslak I içerisinde yer alan bir duvarla yapı ikiye bölünerek iki farklı oda oluşturulmuştur ve su buradan kentin kuzey ve güneyine iki farklı sistemle taşınmaktadır¹²³.

Maslak I yapısının 250m güneyinde konumlanan Maslak II, tek su haznesinden oluşmuş olup ilki maslak ve ikincisi dağıtım haznesi olarak kullanılmış dikdörtgen planlı yapıdır (Fig.30). Dağıtımında iki farklı su akışı bulunan yapının alt kottaki çıkışın kamu yapıları ve çeşmelere yönlendirilmiş olduğu, üst kottaki çıkışın ise Nero Hamamı, Merkez Hamam ve Küçük Hamam'a yönlendirilmekteydi¹²⁴. Son olarak Maslak III yapısı ise taşlar ve harç kullanılarak örülmüştür ve tonozlu bir üst yapıya sahiptir. Yapının ön cephesinde iki su çıkış yeri bulunmaktadır ve suyun tahliyesi buradan sağlanmaktadır. Ön cephede yapılan çalışmalarda, su künkleri sistemlerinin kent merkezi yönünde yapılmış olduğu ortaya çıkarılmıştır¹²⁵.

Patara'nın bir diğer su yapısı, MS 1. yüzyılın ikinci yarısında sekizgen planlı olarak inşa edilmiş ve Kent Kapısı'nın 50 m güneyinde yer alan çeşmedir. Sekizgen çeşmenin üzeri açık olup suyun her zaman taze kalmasını sağlamıştır. Kazılarda ortaya çıkarılan sonuçlara göre bu yapı en geç MS 4. yüzyılın ortalarında kullanılamaz duruma gelmiştir¹²⁶.

Su sistemlerinin önemli bir parçasını oluşturan sarnıçlar kent kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Adatepe Sarnıcı, Doğucasarı Sarnıcı ve Koyburnu Sarnıcı Patara'da bulunmuş sarnıçlardandır. Kent merkezinin güneyinde yer alan Kurşunlutepe üzerinde ana kayaya oyulan kaya sarnıcı ise Patara'da bulunan sarnıçların en görkemlisidir (Fig.31). Toplam 630.000 litre su kapasitesinde olan Kurşunlutepe Sarnıcı'nın batı kesiminde, tabanına inen on üç basamaktan oluşan kayalık bir merdiven bulunmaktadır. Yapının ortasında 1,30x1,30 m ölçülerinde bir taşıyıcı ayak yer almaktadır ve on dokuz sıra bloktan oluşan yapının yüksekliği 9,50 m'dir. Tepede herhangi bir yerleşimin bulunmaması, bu yapının kentin merkezine su temini sağlamak

¹²² Şahin, 2019: 376.

¹²³ İşkan ve Şahin, 2010: 7; Şahin, 2019: 378.

¹²⁴ İşkan ve Şahin, 2010: 7; Şahin, 2019: 378-379.

¹²⁵ İşkan ve Şahin, 2010: 7.

¹²⁶ Şahin, 2019: 376-377.

için yapıldığının bir göstergesidir. Yapının mimarisindeki tadilat izlerinden çok uzun süre kullanıldığı ve daha sonrasında ise sarnıca eklemeler yapılarak su kapasitesinin artırıldığı ortaya çıkarılmıştır¹²⁷.

1.4.1.14. Mezarlar

Patara kazılarında ortaya çıkarılan ve Likya'nın kazılan ilk mezarlığı olarak bilinen Tepecik Doğu Mezarlığı, Tepecik Akropolünün doğu eteğinde yer almaktadır (Fig.32).

Patara'da bulunan mezar tiplerinden biri Likya'ya özgü olan eksedralı mezarlardır. "U" biçimli mimari yapısıyla dikkat çeken eksedralı mezarlar, sunu alanının ortasında bir sunak olmasıyla sunak mezar olarak da bilinmektedir. Sunu alanı, üç yandan sekilerle çevrilmiştir¹²⁸. Gelemiş Mezarı (Fig.33), Ambaryanı (Fig.34), Akdam (Fig.35), Tepecik (Fig.36) Eksedralı Mezarı olmak üzere Patara'da dört adet eksedralı mezar bulunmaktadır¹²⁹.

Kentin bir başka mezar türünü kaya mezarları oluşturmaktadır. Kayalara oyularak yapılan kaya mezar geleneği çok eskilere dayanan bir mezar tipidir. Yaygın olarak Frigya ve Likya'da ortaya çıkarılmış olsa da bu tür mezarlar Urartular'da da bulunmuştur. Anıtsal boyutta ya da sade olarak yapılmış türde olanları bulunmaktadır. Sade yapılmış olanları duvarda oyuk oluşturulması şeklindeyken anıtsal kaya mezarlarındaysa ev veya tapınak yapısı görünümündedir¹³⁰. Patara'da kaya mezarı örnekleri, Doğucasarı kaya mezarı, Tepecik'teki örnek, Günlük kaya mezarı ve Akdam kaya mezarıdır¹³¹.

Klasik Dönem Likya tarzını yansıtan tapınak mezar olarak tanımlanan ve Patara'da ona ulaşan sayısıyla başka bir kentte bulunmayan bu tür yapıların yapımında, Roma dininde ölümden sonraki hayata inanma düşüncesi etkili olmuştur¹³². Ölen kişiye olan saygınlığını göstermek amacıyla yapılan bu tip mezarlar, Roma toplumunun dini inancı esas alınarak tanrılaştırılan veya kahramanlaştırılan kişiler için yaptırılmıştır. Bu mezarların içerisinde ölen kişinin yaşamıyla ilgili sahneler, fresklerle ya da kabartma olarak betimlenmiştir¹³³. Pseudoperiteros (Fig.37), Akdam (Fig.38), Markia (Fig.39), Günlük (Fig.40), Bodrum (Fig.41), Kurşunlutepe (Fig.42), Markiana, Anassa ve Aslanlı (Fig.43) mezarları Patara'da kazılarla ortaya çıkarılmış tapınak mezarlarıdır¹³⁴.

¹²⁷ Işık, 2011: 44; Aktaş vd., 2015: 96-97.

¹²⁸ Işık, 2011: 77-82.

¹²⁹ Işık, 2011: 83.

¹³⁰ Uğurlu, 2000: 360; Çetinkaya, 2011: 24-25.

¹³¹ Işık, 2011: 82.

¹³² Kaya, 2006: 16; Işık, 2011: 77.

¹³³ Kaya, 2006: 17.

¹³⁴ Işık, 2011: 86-92.

Dünyada bilinen en eski örneği MÖ 3200 yılına tarihlenen yeraltı oda mezarları, Patara'da ilk kez 1993 kazılarında ortaya çıkarılmış ve buluntulardan ele geçen bilgiler ışığında MÖ 1.yüzyıl ve MS 1.yüzyıla tarihleri arasına tarihlendirilmektedir. Patara'da bulunan elli dokuz yeraltı oda mezarından on sekiz adedi sağlam kalmış, diğer kalan otuz sekiz mezar farklı dönemlerde talan edilmiştir. Aile mezarı olarak bilinen yeraltı mezarlarında kremasyon uygulanmamıştır ve mezarlarda ölü adakları, gözyaşı kapları ve çeşitli pişmiş toprak eşyalar ele geçirilmiştir. Ölen kişilerden bazıları takılarıyla birlikte gömülmüştür¹³⁵. Bu mezarların yanı sıra MS 2.yüzyılın 2. yarısına tarihlendirilebilen ve soylu bir aileye ait olduğu anlaşılan Bodrum oda mezarı vardır. Ayrıca Patara'da Bey mezarı olarak tanımlanan ve çevresinin bir duvarla kuşatılmasıyla oluşturulmuş *temenos* mezar da bulunmaktadır¹³⁶.

1.5. Kentin Doğal Varlıkları

1.5.1. Patara Plajı ve Kum Tepeleri

Nesli tükenmekte olan *Caretta caretta* kaplumbağalarının yuvalama yeri olan yaklaşık 12 km uzunluğundaki Patara plajı, en büyük ve en popüler plajlardan biridir (Fig.44). Kuzeybatı ucunda Babadağ ile çevrili Zeytin Burnu, güneydoğu ucunda ise Dumanlıdağ ile çevrili İnce Burun ile sınırlandırılmıştır. Plajın morfolojik gelişimi ve antik kentin kuruluş tarihi, 3000-2000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır fakat önceki çalışmalara esas olarak, Patara plajının mevcut kıyı gerisinin son 1000 yılda oluşmuş olması daha olasıdır¹³⁷. Eşen Çayı, Patara plajını iki bölüme ayırmaktadır. Patara olarak adlandırılan doğu kesim, Carettaların yuvalamalarının en yoğun olduğu bölümdür. Batı kesimi de Kumluova olarak isimlendirilir, fiziki yapısı ve kıyı bölgesinin dar olması sebebiyle yuvalama için daha az uygundur¹³⁸.

Patara plajının kara tarafında yer alan, çölü anımsatan kum tepeleri bulunmaktadır (Fig.45). Çölü andırması sebebiyle bazı filmlerin de çekildiği Patara kum tepelerinde atlı ve develi safari turları turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir¹³⁹. Bu kum tepelerinin deniz ve rüzgarla taşınarak antik kent içlerine ve karaya ilerlemesi sebebiyle, 1986 yılında bunu önlemek için ağaçlandırma çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sonucu kumulun ilerlemesi durdurulmuştur fakat tarihi ve doğal yapıya zarar vermiştir. Dikilen ağaçlar sonrasında kumullar ağaçların önünde birikmeye başlamıştır ve bu şekilde yapay tepecikler oluşmuştur bu da Patara'nın özgün

¹³⁵ Işık, 2011: 79-80.

¹³⁶ Işık, 2011: 81-84.

¹³⁷ Ergin vd., 2013: 135-136.

¹³⁸ Olgun vd., 2016: 216.

¹³⁹ Taşkın, 1998: 3; Çeker, 2021: 39.

dokusunu bozmuştur¹⁴⁰. Patara plajı, 1990 yılında Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilmiş, 2007 yılında ise sit alanının sınırları genişletilmiştir¹⁴¹.

1.5.2. Patara'da Doğal Yaşam

Tarihi ve doğal güzellikleriyle öne çıkan Patara, iklim koşulları, sahip olduğu coğrafik yapısı ve toprak yapısının zenginliğiyle önemli ölçüde endemik bitki türlerini de bulundurmaktadır. Endemik bitki türlerinden 245 tanesi Antalya sınırlarında bulunmaktadır ve Kumul vejetasyonu¹⁴², Frigana vejetasyonu, Maki, Kaya, Orman ve Sulak alan vejetasyonu olmak üzere farklı türde vejetasyon türleri karşımıza çıkmaktadır.

Kumul vejetasyonu içerisinde çoğunun tuza dayanıklı olmasıyla bilinen otsu bitkiler ile çalı formunda bitkiler yer almaktadır. Kedi barsağı, Acı kekik, Zaylan çiçeği çalı bitkileri olarak bilinirken, Kum zambağı, Yalıotu, Şehvet otu, Kumteresi, Kum boğa dikenini, sahil yoncası ise otsu bitkiler içerisinde yer almaktadır. Bodur çalı ve yarı çalı olarak karşılaşılan Abdestbozan çalısı, Püren, Kertikefen Frigana bitki örtüsüne ait türlerdendir¹⁴³.

Yeşil olan ve 1 metreden yüksek çalı ve ağaççıklardan oluşan maki vejetasyonu, bölgeye hâkim bir bitki örtüsüdür. Kermes meşesi, Akçakesme, Laden, Sandal ağacı, Defne, Zeytin, Katırtırnağı, Tavşan memesi, Tilkişen, Gıcır dikenini bu türün bitkileriyken, yumrulu tür olarak da Püren salebi, İnci salebi de yetişmektedir.

Kızılcım olarak bilinen bu ağaç formu, orman vejetasyonu içerisinde baskın olan bir türdür. Ayrıca Fıstık çamı, Keçiboynuzu, Ceviz, Sıtma ağacı, Datça hurması da bulunan diğer ağaçlardır.

Patara'nın denize yakın yerlerdeki kayalıklarda bulunan Kaya vejetasyonuna rastlanmaktadır. Kaya üzerinde yetişen bitkiler arasında Deniz teresi, Ak andızotu, Bozlanotu, Sandras körmene, Yalı kuruğu bulunmaktadır. Yalı şincarı, Dişli çançiçeği, Boz çalı da bölgede yetişen türlerdendir.

Eşen çayı kenarında ve göl kenarlarında karşılaşılan Keşir çorağı, Zakkum, Sarı süsen, Kurt ayağı, Hevhulma ise Sulak alan vejetasyonuna ait bitkilerdir¹⁴⁴.

Kent aynı zamanda fauna açısından da çok sayıda türe ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'de bilinen kurbağa ve sürüngen türü sayısı yaklaşık 165 olarak bilinir ve bunun 36 türü Patara'da bulunmaktadır. Tosbağa, Nil kaplumbağası nesli tükenme riskinde olan türlerdendir.

¹⁴⁰ Işık, 2011: 118-119.

¹⁴¹ Olgun vd., 2016: 216.

¹⁴² Vejetasyon: Belirli bir coğrafi bölgede bulunan ve benzer yaşam koşullarına sahip bitkilerin oluşturduğu topluluktur. Bkz. Akman ve Ketenoğlu, 1987: 3.

¹⁴³ Göktürk ve Ünal, 2019: 406-407.

¹⁴⁴ Göktürk ve Ünal, 2019: 408.

İlkbahar ve yaz dönemlerinde rastlanılan Değişken desenli gece kurbağası ve gündüz vakitlerinde ortaya çıkan bir tür olan Dikenli keler dikkat çekmektedir. En zehirli yılanlardan biri olarak bilinen Şeritli Engerek de Patara faunası içerisinde bulunan türlerdendir¹⁴⁵.

Plajın faunasının en özel yanı hiç şüphesiz Türkiye’de yirmi iki yuvalama alanı bulunan *Caretta Caretta* kaplumbağalarının yuvalama alanlarından biri olmasıdır. Sahip olduğu ince kumdan dolayı dişi kaplumbağaların üremeleri için çok uygun bir alan olan Patara kumsalı, bu deniz canlılarının en önemli yuvalama merkezlerinden biridir¹⁴⁶ (Fig.46). Bu konuyla ilgili kapsamlı ilk çalışma, WFF (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) tarafından 1988 yılında yapılmıştır ve koruma altına alınmıştır. *Caretta Carettalar*ın korunması kapsamında plaja giriş saatleri saat 19.00’den sonra sınırlandırılmıştır. Plaja bu saatten sonra girenlere para cezası uygulanmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Yavuz ve Tunç, 2019: 409-410.

¹⁴⁶ Taşkın, 1998: 41, Olgun vd., 2016: 215.

¹⁴⁷ Yılmaz, 2006: 2; Çeker, 2021: 37.

İKİNCİ BÖLÜM

DESTİNASYON İMAJININ TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİ

2.1. Destinasyon İmajı ve Turizm Potansiyeli

Turizm endüstrisi, uluslararası ticaretin giderek daha önemli bir parçası haline gelecek şekilde genişledikçe, ülkeler turist çekmek için uluslararası pazarda rekabet etmektedir. Bu sebeple uluslararası turistler ve potansiyel turistler tarafından algılanan destinasyona ait imajın araştırılması ve ne ölçüde etkilediğinin sağlanması yapılarak gelişimi sağlanmalıdır¹⁴⁸.

Destinasyon imajı, bir kişinin ziyaret ettiği yer hakkında sahip olduğu inanç, düşünce ve izlenimlerini içermektedir. Bir turist, herhangi bir destinasyona gitmeden önce görmüş olduğu görüntüler aracılığıyla bir fikir sahibi olabilir fakat gidip gördükten sonraki imaj, o destinasyona değer katabilir ve memnuniyetini arttırarak tekrar gitme potansiyelini sağlar ayrıca diğer insanlara da o destinasyona ait iyi izlenimlerini sunarak gitmesi konusunda tavsiye eder. Destinasyondan ayrıldıktan sonra kişinin orada yaşamış olduğu anılar, hediyelik eşyalar veya tatil hatıraları aracılığıyla deneyimi yeniden yaşayarak imaj sayesinde yeniden yapılandırıcı bir rol oluşturabilir.

Bu bağlamda destinasyon imajı, potansiyel turistlerin hem destinasyon seçim sürecinde karar verme davranışlarını hem de turist deneyimine ilişkin memnuniyet düzeylerini etkilediği için önemlidir.

Her kişinin belirli bir yer ile ilgili imajı benzersizdir ve belirli bir yerle ilgili kendi hatıralarını, çağrışımlarını içermektedir. Bir tüketicinin destinasyon imajını etkileyen bazı faktörlerin olduğu bilinmektedir¹⁴⁹. Faktörlerde yer alan maddelerin bazıları, tezin araştırma bölümünde yer alan soruları da kapsamaktadır ve yapılan analizler sonucunda da destinasyon imajına etkisi doğrulanmıştır. Bu faktörler Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

¹⁴⁸ Jenkins,1999:13.

¹⁴⁹ Jenkins, 1992:2.

Tablo 2.1. Turistlerin Destinasyon İmajını Etkiyen Faktörler (Stabler, 1988'den uyarlanmıştır.)

Algılar	Motivasyon
Psikolojik Özellikler	Turizm Pazarlaması
Deneyimler	Eğitim Seviyesi
Medya (TV, Magazin)	Sosyal ve Ekonomik Özellik

Yapılan araştırmalar, oluşturulmuş olan bu faktörlerin destinasyon imajını etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Araştırmaya göre en sık kullanılan seyahat bilgisi kaynağının arkadaş ve akraba tavsiyesi olduğu, ardından rehber kitaplar, turistlerin bilgilendirilmesi için yapılmış reklamlar ve tanıtım yayınları olduğu bilinmektedir¹⁵⁰.

Yapılan diğer bir çalışmaya göre bir turist destinasyonunun imajı algısal, bilişsel ve duygusal olarak boyutlandırılmıştır. Algısal ve bilişsel boyut olarak ele aldığımızda turistik destinasyonların her özelliğine verilen önem ve değerin önceliği vardır. Bir diğer ifadeyle söyleyecek olursak, destinasyon imajı, turistleri o destinasyonu ziyaret etmeye motive eden kaynakların niteliklerine ve ilgi çekici yerlere göre değerlendirilmektedir. Bilgi kaynakları, yaş, eğitim seviyesi algısal ve bilişsel boyut açısından etkilidir. Duygusal bileşen ise büyük ölçüde turist motivasyonlarından etkilenmektedir. Ayrıca turistlerin sosyo-demografik özellikleri de genel imajın bilişsel ve duygusal değerlendirmesini de etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Bu sebeple genel destinasyon imajı bilişsel ve duygusal bileşenlerin birleşiminden oluşmaktadır ve bu bileşenlerin destinasyon imajı üzerinde etkisi büyüktür.

Algısal ve bilişsel bir sürecin sonucu olarak, destinasyon imajı referans grupları, grup üyeliği, medya gibi çeşitli bilgi kaynakları ile oluşmaktadır. Böylece, herhangi bir kişi, daha önce o destinasyona hiç gitmeden aklında o destinasyonun imajını inşa edebilir. Turistik destinasyona yapılan önceki ziyaretler, yaş, ırk gibi özellikler turistlerin zihninde oluşan destinasyon için çok önemlidir¹⁵¹. Kısacası destinasyon imajı, bir turist destinasyonunun en gerekli unsurlarından biridir ve turizm yönetiminin başarısı veya başarısızlığı için ciddi bir faktör haline gelmektedir¹⁵².

¹⁵⁰ Jenkins, 1999:3.

¹⁵¹ Lopes,2011: 307-308.

¹⁵² Lopes,2011:312.

Potansiyeli göz önünde bulundurarak, birçok ülke kendi ülkelerinde ve bölgelerinde turizmin gelişimine gereken önemi vermektedir. Bu kapsamda halihazırda mevcut destinasyonlara turistlerin taleplerini karşılamak için yeni düzenlemeler yapılıyor, turistlere yapılan araştırmalar sonrasında destinasyona yönelik eksikler ortaya çıkarılarak turist potansiyelini arttırmak için çalışmalar yapılabilmektedir. Ülkedeki turizm potansiyelini keşfetmek, turizm ürünlerini çeşitlendirmekte, turistler için farklı deneyimler sağlamakta, turizm geliştiricileri için bir fırsat sunmakta ve turizm endüstrisini daha da geliştirmektedir¹⁵³.

Bölgenin kültür turizminin gelişimine katkısı olan antik kent, turistik çekiciliği sağlayan bir bölge olarak turistler tarafından oldukça geniş bir ziyaretçi kitlesine sahiptir. Patara'ya gelen ziyaretçi sayılarının yıllara göre dağılımı Tablo 2.2.'de verilmiştir.

Tablo 2.2 Patara'ya Gelen Ziyaretçi Sayısı (Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivi).

Müze ve Ören Yerleri	2010	2011	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
PATARA	129.649	182.019	155.745	144.603	124.687	53.945	58.057	114.670	176.243

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Patara antik kenti hem deniz turizmi hem de kültür turizmi açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Deniz turizmi kapsamında değerlendirilen Patara plajı, Türkiye'nin en büyük ikinci kumsalıdır. Likya soyunun başkenti olarak adlandırılan ve birçok uygarlığa da ev sahipliği yapan antik kent için 2020 ve 2021 yılları "Patara Yılı" olarak ilan edilmiştir. Patara Yılı ilan edilmesiyle birlikte kentteki ziyaretçi oranı daha da artmıştır. Bu çalışmanın amacı Patara'ya gelen turistlerin kent hakkındaki izlenimlerini belirlemek ve verilen cevaplara göre kentin geliştirilmesi gereken yönlerini ortaya çıkarmaktır. Bunun sonucunda, olumsuzluklara dair gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde turistlerin izlenimlerinin daha olumlu yönde değişerek, kentin daha fazla turist çekmesi ve turistlerin kenti tavsiye etme oranı artması mümkün olabilecektir.

Yapılan araştırma sonucunda, hem deniz turizminin kültür turizmine olan etkisi, hem de Patara destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi ortaya konulması amaçlanmaktadır.

¹⁵³ Gedecho ve Guangul, 2017:2.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisine yönelik yapılan araştırmanın evrenini, Patara'yı ziyaret eden turistler oluşturmaktadır. Örneklem ise Patara plajına ve antik kentine gelen turistlerdir. Örneklem yönteminde, isteyen herkesin katılımıyla gerçekleştirilen kolayda örneklem kullanılmıştır¹⁵⁴.

Çalışmada, Patara Plajı'nı ziyaret eden 386 kişiye anket uygulanmıştır. Yapılan anketler Covid-19 salgınından önce, 2019 yılının haziran, temmuz ve ağustos aylarında uygulanmıştır. Örneklem tasarımı hem de örneklem büyüklüğü, genellenebilirlik için örneklem temsili edilebilirliğini belirlemede önemlidir. Genellenebilirlik söz konusu olduğunda, örneklem büyüklüğünün 384 olması gerekmektedir¹⁵⁵. Bu bağlamda güvenilir sonucu sağlayacak yeterli katılımcıya ulaşılmıştır.

2.4. Veri Toplama Yöntemi ve Hipotezler

Nicel araştırmanın yapıldığı çalışmada, veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm içerisinde, demografik sorular, ikinci bölümde, Patara kenti ile ilgili ifadeleri içeren on dört maddeden oluşan bölüm ve son bölümde ise 5'li Likert Ölçeği'ne göre yapılandırılmış sorular yer almaktadır. Ölçeklerin analiz işleminde, veriler SPSS programına aktarılarak sonuçlandırılmıştır.

Araştırmanın hipotezi ise **H1, H2 ve H3** şeklinde ortaya konulmuştur.

Destinasyon imajı ölçeği içerisinde değerlendirilen coğrafik ve sosyal yapı boyutunun maddeleri, literatürdeki farklı çalışmalar ile de incelenmiştir. Yapılan çalışmada, destinasyon imajı ölçeği içerisinde yer alan eğlence mekanları, turizm tesisleri gibi maddeler bir boyut olarak ele alınmıştır¹⁵⁶. Bu boyutun maddeleri bu tez çalışmasında da yer alan maddeler içerisinde yer almaktadır. Fakat boyutların isimlendirilmesi, faydalanmış olduğum çalışmanın ölçeği esas alınarak oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, araştırmanın **H1** hipotezi:

Coğrafik ve sosyal yapı boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler.

Destinasyon imajı ölçeği içerisinde çevre bakımı, tarihi alanlar ile ilgili maddeler de ele alınmıştır ve belediye olanakları, turizm ve rekreasyon olarak boyutlar isimlendirilmiştir¹⁵⁷. Bu tez çalışmasında Tarihi ve Turistik Değerler olarak isimlendirilmiştir.

Araştırmanın **H2** hipotezi:

Tarihi ve turistik değerler boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler.

¹⁵⁴ Ural ve Kılıç, 2018: 39.

¹⁵⁵ Sekaran, 2003: 294.

¹⁵⁶ Gilboa vd., 2015: 53.

¹⁵⁷ Gilboa vd., 2015: 53.

Çalışmanın ölçeğinde ulaşımın iyi olması ile ilgili maddeler, belediye olanakları boyutu içerisinde yer almıştır¹⁵⁸. Bu maddeyi esas alarak araştırmanın **H3** hipotezi:

Ulaşım hizmetleri boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler.

2.5. Bulgular

Anket sonuçlarının demografik bölümü analiz edildiğinde, 386 kişiye yapılan anket içerisinde 199 kişi kadın (%51,6), 187'si erkek (%48,4) olduğu ortaya çıkarılmıştır. Katılımcıların yaşları ve eğitim durumları Tablo 2.3 ve 2.4.'de verilmiştir.

Tablo 2.3. Katılımcıların Yaşları

Katılımcıların Yaşları	Kişi Sayısı/ Yüzdeleri
18-25	65 (%16,8)
26-30	61 (%15,8)
31-35	53 (%13,7)
36-45	92 (%23,8)
46-64	92 (%23,8)
65 ve üzeri	23 (%6,0)

Tablo 2.4. Katılımcıların Eğitim Durumları

Katılımcıların Eğitimleri	Kişi Sayısı/Yüzdeleri
İlköğretim	14 (%3,6)
Ortaöğretim	92 (%23,8)
Ön Lisans	6 (%1,6)
Lisans	253 (%65,5)
Lisansüstü	21 (%5,4)

Bir diğer bulgu katılımcıların mesleklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Turistlerin meslekleri sorulduğunda, 69 kişi (%17,9) serbest meslek, 78 kişi (%20,4) özel sektör, 50 kişi (%13,0) ev

¹⁵⁸ Gilboa vd., 2015: 53.

hanımı, 42 kişi (%10,9) öğretmen, 30 kişi (%7,8) emekli, 29 kişi (%7,6) memur, 29 kişi (%7,5) öğrenci, 21 kişi (%5,4) mühendis, 12 kişi (3,1) hemşire, 10 kişinin (%2,6) akademisyen, 4 kişi (%1,0) avukat, 7 kişi (%1,8) doktor, 3 kişi (%0,8) mimar ve 2 kişi (%0,5) diş hekimi olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların ülkelerine ait sonuçlar Tablo 2. 5.'de verilmiştir.

Tablo 2. 5. Katılımcıların Ülkeleri

Ülkeler	Kişi Sayısı/ Yüzdeleri
Türkiye	280 (%72,5)
İngiltere	52 (%13,5)
Almanya	10 (%2,6)
Rusya	12 (%3,1)
Kanada	4 (%1,0)
Fransa	4 (%1,0)
Lübnan	4 (%1,0)
İtalya	4 (%1,0)
Hollanda	3 (%0,8)
İspanya	2 (%0,5)
Yeni Zelanda	2 (%0,5)
Amerika	2 (%0,5)
Zimbabve	2 (%0,5)
İsviçre	1 (%0,3)
Ukrayna	1 (%0,3)
Romanya	1 (%0,3)

Anketin ikinci bölümünde Patara'ya yönelik oluşturulmuş maddeler içerisinde "Patara ismini daha önceden biliyor muydunuz?" sorusu katılımcılara yöneltilmiştir ve 256 kişiden 'Evet' yanıtı (%66,3) ve 130 kişiden (%33,7) 'Hayır' yanıtı alınmıştır. "Patara'yı nereden öğrendiniz?" sorusuna, 'Tavsiye' olarak söyleyen katılımcılar, 154 kişi (%39,9), 'İnternet' 146 (%37,8), 'Kitap' 63 (%16,3), 'TV' 22 (%5,7) ve 'Broşür' 1 (%0,3) olarak cevap vermişlerdir. "Patara'ya ilk kez mi geldiniz?" sorusu karşısında katılımcıların 278'i (%72,0) 'Evet', 107'si (%27,7) de 'Hayır' yanıtını vermiştir. Katılımcılara, "Patara bu bölgedeki tatil planlarınız içinde ilk sırada mıydı?" sorulmuştur ve yanıtların 67'sini (%17,4) 'Evet', 319'unu (%82,6) ise 'Hayır' oluşturmaktadır. "Patara'ya nasıl geldiniz?" sorusu için, özel araç 241 (%62,4), toplu ulaşım 106 (%27,5), tur şirketi 39 (%10,1) sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılara sorulan

“Patara’ya kimle geldiniz?” sorusuna cevap olarak, aile olarak diyenlerin sayısı 293 (%75,9), grup olarak 55 (%14,2) ve Bireysel olarak diyenlerin sayısının ise 38 (%9,8) olduğu bulunmuştur. Katılımcıların Patara’ya geliş amacını öğrenmek için katılımcılara, “Patara’ya geliş amacınız kültür turizmi mi deniz turizmi mi olduğu sorulmuştur. Alınan cevaplardan 298 kişi (%77,2) deniz turizmi, kültür ve deniz turizmi olduğunu söyleyen 65 kişi (%16,8), 23 (%6,0) kişi ise kültür turizmi olduğunu söyleyen kişi sayısıdır. “Patara’ya gelmeden önce burada bir antik kentin de varlığından haberdar mıydınız?” sorusuna katılımcıların, 240’ı (%62,2) ‘Hayır’, 146’sı (%37,8) ‘Evet’ yanıtını vermiştir. Katılımcılara “Plajda Caretta Carettalar hakkında bilginiz var mıydı?” sorusu yöneltilmiştir ve katılımcıların, 328’i (%85,0) ‘Evet’, 58’i (%15,0) ‘Hayır’ olarak cevaplamıştır. “Caretta Carettalar ile ilgili alınan önlemleri biliyor musunuz?” sorusu için katılımcılar, 292 (%75,6) ‘Evet’, 94 kişinin (%24,4) ise ‘Hayır’ cevabını verdiği ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılara “Kente giriş pahalıdır” sorulmuştur ve alınan cevaplardan 310’u (%80,3) ‘Evet’, 76’sı (%19,7) ‘Hayır’dır. “Plaja giriş pahalıdır” sorusuna verilen yanıtların ise 253’ü (%65,6) ‘Evet’, 133’ü (%34,5) ‘Hayır’ olarak yanıtlanmıştır. Katılımcılara “Patara’nın tanıtımı yeteri kadar iyidir” sorusu sorulmuştur ve 116’sı (%30) ‘Evet’, 270’i (%70) ‘Hayır’ cevabını vermiştir. Anketin ikinci bölümünde katılımcılara son olarak “Patara’da en çok neye para harcadınız?” sorusuna katılımcıların 232’si (%60,1) yiyecek içecek, 79 (%20,5) ulaşım, 71 (%18,4) konaklama ve 4 kişi (%1,0) de hediyelik eşya olarak yanıtlamıştır.

2.6. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Geçerlilik, ölçülmek istenilen şeyin gerçekten amacı doğrultusunda yapıp yapılmadığını ortaya çıkararak geliştirilen konunun doğru bir şekilde ölçme derecesini ortaya çıkarır¹⁵⁹. Geçerliliğin olabilmesinin en önemli şartı olarak kabul edilen Güvenirlilik ise, ölçme aracına ait elde edilen her sonucun aynı ve ölçümler arasında bir tutarlılığın olmasıdır¹⁶⁰.

Bu çalışmada, Yavuz Demirel ve Emrah Yaşarsoy’un (2016) geliştirmiş olduğu şehir ölçeği esas alınmıştır ve ölçekte yer alan bazı maddeler teze göre uyarlanarak eklenmiştir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları, Tablo 2.6 ve Tablo 2.7’de yer almaktadır.

¹⁵⁹ Ural ve Kılıç, 2018: 61; Yurdakul, 2013: 124.

¹⁶⁰ Ural ve Kılıç, 2018: 62; Yurdakul, 2013: 119.

Tablo 2.6. Destinasyon İmajı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirliği

Faktörler ve Değişkenler	Faktör Yükleri		
	1	2	3
Yeterince eğlence imkânı vardır.	,847		
Patara'ya özgü hediyelik eşya yeterlidir.	,783		
Alışveriş için uygun bir kenttir.	,732		
Patara antik kenti tarihi mekân açısından zengindir.		,714	
Antik kentin bakım düzeyi yeterlidir.		,689	
Tarihi, kültürel ve doğal dokuya gerekli özen gösterilmektedir.		,606	
Patara'nın çevre bakımı yeterlidir.		,592	
Patara plajı görülmeye değerdir.		,582	
Şehrin yolları bakımlı ve düzenlidir.			,798
Kentteki ulaşım hizmetleri yeterlidir.			,700
Patara'da trafik ve otopark sorunu bulunmamaktadır.			,684
Cronbach's Alpha (Faktörlere Yönelik)	,802	,676	,656
Açıklanan Varyans (Faktörlere Yönelik) %	21,072	19,444	17,077
Toplam Varyans %		57,593	
Cronbach's Alpha (Ölçeğin Tamamına Yönelik)		,778	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) %		,756	

Likert Ölçeği'ne göre oluşturulmuş ve maddelerin “kesinlikle katılıyorum”, “katılıyorum” “kısmen katılıyorum”, “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde verilen katılma dereceleri esas alınmasıyla yapılmış olan 5'li likert ölçeğin güvenilirliğinin hesaplanmasında Cronbach's Alpha katsayısı (α) kullanılmıştır¹⁶¹.

Ölçek yer alan madde puanları arasındaki iç tutarlılığa dayalı puan güvenilirliğinin bir tahmini olan Cronbach's Alpha katsayısı, ölçekteki “k” maddenin varyanslarının genel varyansa bölünmesi ile ortaya çıkarılarak oluşturulmuş bir değişim ortalamasıdır¹⁶².

Cronbach's Alpha katsayısının değerlendirilmesinde esas alınan güvenilirliğin derecelendirilmesi aşağıdaki gibidir.

- $0.0 \leq \alpha \leq 0.40$ olduğunda ölçek güvenilir değildir.
- $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ olduğunda ölçek düşük güvenilirliktedir.
- $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ olduğunda ölçek oldukça güvenilirdir.
- $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ olduğunda ise ölçeğin yüksek derecede güvenilirdir¹⁶³.

¹⁶¹ Yurdakul,2013:122.

¹⁶² Bademci, 2014:20; Kılıç,2016: 47.

¹⁶³ Yurdakul,2013:122.

Tablo 2.6'ya göre, destinasyon imajına yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucunda, ölçeğin tamamına yönelik Cronbach Alpha değeri 0,77 oranında bir değer aldığı görülmüştür ve ölçeğin oldukça güvenilir olduğu sonucuna varılmaktadır. Faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerleri incelendiğinde ise Faktör 1'in 0,80 olduğu, Faktör 2 ve Faktör 3'ün değerlerinin ise 0,60'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Destinasyon imajı ölçeğinin yapısal geçerliliğinde, açımlayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Ölçek içerisinde "Esnaflar ve işletmeler güleryüzlü ve hoşgörülüdür", "Turizm yatırımları yeterlidir" maddeleri çıkarılarak yapılan faktör analizinde 3 boyut ortaya çıkmıştır. Faktör 1: Coğrafi ve Sosyal Yapı, Faktör 2: Tarihi ve Turistik Değerler, Faktör 3 ise Ulaşım Hizmetleri boyutudur. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda belirlenen 3 faktör toplam varyansın %57,593'ünü açıklamaktadır. Açıklanan varyansın geçerli olabilmesi için %40 ile %60 arasında olması yeterlidir¹⁶⁴. Birinci faktör toplam varyansın %21,072'sini oluştururken, ikinci faktör %19,444 ve üçüncü faktör ise %17,077'sini açıklamaktadır. Ortaya çıkarılan verilerin yapılan faktör analizi için ne kadar uygun olup olmadığını belirlemek için KMO testi uygulanmaktadır¹⁶⁵. Analiz sonucunda saptanan KMO değeri sonucu 0,756'dır. KMO değerinin 0.50'nin üzerinde olması beklenmektedir¹⁶⁶.

Tablo 2.7: Turizm Potansiyeli Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirliği

Faktör 1: Turizm Potansiyeli	Faktör Yükleri
İnsanlara, Patara antik kentini ziyaret etmeleri için tavsiye ederim.	,857
İnsanlara, Patara plajına gelmeleri için tavsiye ederim.	,866
Patara plajını tekrar ziyaret edebilirim.	,861
Patara antik kentini tekrar ziyaret edebilirim.	,843
Açıklanan Toplam Varyans %	73,410
Cronbach's Alpha (Ölçeğin Tamamı)	,872
Kaiser- Meyer- Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO)	,651

Tablo 2.7'ye göre, dört maddeye yönelik yapılan analiz sonunda tek faktör (Turizm Potansiyeli) bulunmuştur. Tek faktör toplam varyansın %73,410'unu açıklamaktadır. Ölçeğin

¹⁶⁴ Kaya,2013:185.

¹⁶⁵ Kaya,2013:180.

¹⁶⁶ Kaya,2013:181.

tamamına yönelik Cronbach's Alpha katsayısı 0,872 ve KMO değeri ise 0,651 olarak açıklanmaktadır.

2.7. Çoklu Regresyon Analizi Varsayımları

Çoklu regresyon analizi yapılmadan önce, çoklu regresyon ile ilgili varsayımların kontrolü yapılmıştır ve varsayımların doğrulanması sonrasında regresyon analizine geçilmiştir. Çoklu doğrusal bağlantı, uç değerlerin kontrolü, otokorelasyon, normal dağılım testi, çoklu regresyon analizinin varsayımlarıdır. Bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık sorunu olup olmadığını test etmek için VIF ve Tolerans değerlerine bakılmıştır. Analiz sonucunda, coğrafik ve sosyal yapı için VIF değeri, 1,238, tarihi ve turistik değerler için 1, 175 ve ulaşım hizmetleri için de bu değer 1,234 olarak bulunmuştur. Bu değer 10 ve üzerinde olmaması beklenmektedir¹⁶⁷. Çoklu doğrusal bağlantı için bir diğer incelenmesi gereken değer, tolerans istatistikleridir. Tolerans istatistiklerine baktığımızda ise bu değerler 0,2'nin üzerinde olarak bulunmuştur. Tolerans sonuçlarının ise 0,2'nin üzerinde olması beklenmektedir¹⁶⁸. Uç değerlerinin kontrolü için Cook's Distance değerine bakılmıştır ve bu değer 0,050 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cook's Distance değerinin 1'den küçük olması, uç değerlerin olmadığını gösterir¹⁶⁹. Bir diğer çoklu regresyon varsayımı, otokorelasyon için Durbin Watson sonucu incelenmiştir. Bu değer 2'ye yakın olması durumunda otokorelasyon olmadığı sonucuna varılır¹⁷⁰. Test sonucu incelendiğinde bu değer 1,782 olarak bulunmuştur. Verilerin normal dağılım testi, eğrilik ve basıklık değerleri sonucu ile ortaya konulmuştur. Bu değerlerin -1 ile +1 değerleri arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiğini gösterir¹⁷¹. Analiz sonucunda, eğrilik (skewness) değeri -0,486 ve basıklık (kurtosis) değeri ise -0,569 olarak bulunmuştur.

2.8. Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi (Çoklu Regresyon Analizi)

Regresyon analizi, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesidir¹⁷². Çalışmanın bağımlı değişkeni, turizm potansiyeli ve bağımsız değişkeni ise destinasyon imajıdır. Bağımsız değişken içerisinde yer alan boyutlar, coğrafik ve sosyal yapı, tarihi ve turistik değerler ve ulaşım hizmetleri olarak belirlenmiştir. Araştırmada, destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi, yapılan çoklu regresyon analizi ile sonuçlandırılmıştır. Buna ilişkin sonuçlar, Tablo 2.9'da verilmiştir.

¹⁶⁷ Büyükuysal ve Öz, 2016:111.

¹⁶⁸ Gazibey vd., 2012:187.

¹⁶⁹ Stevens, 2002: 135.

¹⁷⁰ Chatterjee ve Price, 1991:156.

¹⁷¹ Çokluk vd., 2012: 16.

¹⁷² Ural ve Kılıç, 2018:237.

Tablo 2.9: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	F	P	β	t Değeri	p Değeri	Düzeltilmiş R ²
Model	83,499	0.001				,391
Sabit Değer				1,136	,257	
Coğrafik ve Sosyal Yapı			,228	5,205	,001	
Tarihi ve Turistik Değerler			,528	9,011	,001	
Ulaşım Hizmetleri			,264	4,788	,001	

Tablo 2.9'daki sonuçlara göre, bağımsız değişken, bağımlı değişkeni (Turizm Potansiyeli) anlamlı ve olumlu olarak yordamaktadır. Modelin anlamlılık değerine baktığımızda $p < 0,05$ olduğu görülmektedir ve buradan model içindeki bağımsız değişkenlerden en az birisinin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkide olduğu anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla destinasyon imajı ile turizm potansiyeli arasındaki ilişki, p değeri 0,05'ten küçük olduğu için anlamlıdır. Araştırmada destinasyon imajına yönelik boyutların turizm potansiyeline etkisi irdelenmiştir. Tabloda görüldüğü üzere, faktör analizi sonucunda ortaya çıkarılan coğrafik ve sosyal yapı boyutunun $p < 0,05$ olduğu görülmektedir. Böylece “Coğrafik ve sosyal yapı boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler” **H1** hipotezi kabul edilmiştir. Tarihi ve turistik değerler $p < 0,05$ olduğundan, “Tarihi ve turistik değerler boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler” şeklindeki **H2** boyutu da kabul edilmiştir. Çalışmanın son hipotezi **H3** “Ulaşım hizmetleri boyutu, turizm potansiyelini pozitif yönde etkiler” de kabul edilmiştir.

Tablodaki destinasyon imajı boyutlarının değerleri incelendiğinde, bağımlı değişken turizm potansiyeline etkiyi en fazla sağlayan “Tarihi ve Turistik değerler” boyutudur. Tarihi ve turistik değerlerdeki artış turizm potansiyeli üzerinde 0,528 oranında bir artış sağlamaktadır. Yine aynı şekilde ulaşım hizmetlerindeki artış, turizm potansiyeli üzerinde 0,264 artışa sebep olurken, coğrafik ve sosyal yapı üzerindeki artış ise turizm potansiyeli üzerinde 0,228 artışın olmasına olanak sağlayacaktır. Tabloda R² değerinin 0,391 olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre bağımlı değişkendeki değişimin %39,1'i, bağımsız değişkenlerin bütünü tarafından açıklanmaktadır.

SONUÇ

Destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmada, destinasyon imajının gerekli olduğu, turistlerin algısını etkileyen bu destinasyon imajının söz konusu destinasyon hakkında olumlu nitelikler taşımasıyla birlikte, ülkenin turizm potansiyeline değer kattığı, yapılan analizler sonucunda belirlenmiştir. Destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisi yapılan çoklu regresyon analizi ile sonuçlandırılmıştır. Destinasyon imajıyla turizm potansiyeli arasında olumlu ve pozitif yönde bir ilişki olduğu, destinasyon imajındaki boyutlardan herhangi biri arttıkça, turizm potansiyelinin de arttığı gözlemlenmiştir.

Araştırmada, 5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanmış maddeler içerisinde, turistlerin Patara destinasyon imajını ne derece değerlendirdikleri ve destinasyon hakkındaki izlenimleri, var olan bu destinasyon imajının turizm potansiyeli üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Destinasyon imajı, bir destinasyonda aranan özelliklerin ve faydaların zihinsel bir temsiliyle sonuçlanan, zaman içinde çeşitli kaynaklardan bilgi işlemeye dayalı inanç ve izlenimlerinin bir derlemesidir¹⁷³. Eğer turistlerin destinasyon imajı hakkında görüşleri olumlu yönde ise bu, destinasyonun değerini artırıp o destinasyonun daha fazla turist çekmesine ve turistlerin destinasyonu tavsiye etme oranının daha da yükselmesine sebep olacaktır. Turistlerin verdiği cevaplar doğrultusunda, destinasyon ölçeği verilerine göre, Patara destinasyon imajı, faktör analizi sonuçlarıyla değerlendirilmiştir. Destinasyon imajına yönelik analiz sonuçlarında üç boyut bulunmuştur. Coğrafi ve sosyal yapı, tarihi ve turistik değerler ve ulaşım hizmetleri Patara destinasyon imajı içerisinde değerlendirilen boyutlardır ve bu boyutlardan turizm potansiyeline en çok etki eden, tarihi ve turistik değerlerdir. Turistler tarafından algılan ve verilen cevaplar sonrasında bu boyuttaki olumlu izlenimlerin artması potansiyeli de olumlu etkileyecektir. Bu destinasyon imajındaki artış, 0,528 oranında potansiyeli arttırmıştır. Bu sebeple destinasyon imajı ile ilgili sonuçları değerlendirip eksiklerin ne ölçüde olduğunun farkına varılıp ve eksiklerin düzenlenmesi yapılırsa turistlerin memnuniyet oranı artacak, yaşadıkları olumlu deneyim sayesinde destinasyona tekrar gitmek isteyecektir¹⁷⁴. Analiz sonucunda ortaya çıkan sonuç literatürü destekler niteliktedir.

Araştırmada, ziyaretçilerin Patara'ya geliş amaçları da saptanmıştır. Elde edilen bilgilere göre, hangi turistin deniz turizmi ve hangi turistin kültür turizmi amaçlı geldiği

¹⁷³ Kanwel vd., 2019: 3.

¹⁷⁴ Jenkins, 1999: 2-13.

belirlenmiştir. Patara, iki turizm türünü de birlikte barındıran bir kent olduğundan bu çalışmada turistlerin asıl geliş sebeplerini irdeleyerek deniz turizminin kültür turizmine etkisi ortaya çıkarılmıştır. 386 kişiye yapılan anket sonucunda, turistlerin 298'inin Patara'ya geliş amacının deniz turizmi olduğu bulgulardan biridir. Ziyaretçilerin Patara'ya geliş amaçlarını ülke bazında irdelediğimizde, Türkiye'nin farklı şehirlerinden 280 ziyaretçinin 203'ü deniz turizmi, İngiltere'den gelen 52 katılımcının 47'sinin de deniz turizmi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Patara'ya gelen turistlerin büyük bir kısmı Patara plajı için geldiklerini ve plaja geldikten sonra da Patara antik kentini öğrendiğini açıklanmıştır. Turistlere sorulan "Patara'ya gelmeden önce burada bir antik kentin varlığından haberdar mıydınız?" sorusu sorulduğunda, turistlerin 240'ı bu soruyu 'Hayır' olarak yanıtlamıştır ve bu bağlamda deniz turizminin turistler tarafından daha çok tercih edildiği ve plaja gelmeleri durumunda antik kenti öğrendikleri ortaya çıkarılmıştır. Ziyaretçilerin eğitim seviyeleri, yaşları, ülkeleri, destinasyon imajını etkilemede payı vardır. Her ziyaretçinin yaşlarına, eğitimlerine, ülkelerine göre turizm motivasyonu farklılık göstermektedir. Araştırma sonucunda, Türkiye ve İngiltere olmak üzere iki ülke ön plana çıkmaktadır. Antik kentin varlığından haberdar olup olmadıkları analiz edildiğinde, bu iki ülke arasından alınan cevaplardan İngiltere'den gelen ziyaretçiler arasından 19 kişi burada bir antik kentin olduğunu bilmektedir ve 33 kişi de bu maddeyi 'Hayır' olarak yanıtlamıştır. Türkiye ile kıyasladığımızda ise, ziyaretçilerin 112'si 'Evet' ve 168 kişinin ise bilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı maddeyi eğitim durumu bağlamında incelediğimizde, kenti bilenlerin oranı en fazla lisans seviyesinde olduğu ortaya çıkmıştır. Lisans mezunu ziyaretçilerin 97'si 'Evet' ve 156'sı da 'Hayır' olarak cevaplamıştır. Verilen cevaplara göre, burada bir antik kentin var olduğunu internetten veya tavsiye aracılığıyla öğrenen turistler bulunmaktadır. Yapılan literatür araştırmalarında da destinasyon imajını en çok etkileyen faktörlerin tavsiye, reklamlar, tanıtım yayınları olduğu bilinmektedir. Bu sebeple kentin tanıtımı önem arz etmektedir. Tanıtım ne kadar iyi yapılırsa, destinasyonun tanınırlığı, destinasyonun turist çekme oranını artacak ve turizm potansiyelini de etkileyecektir. Yapılan anket sonrasında "Patara'nın tanıtımı yeteri kadar iyidir" sorusuna karşılık turistlerin büyük çoğunluğu (270'i) 'Hayır' yanıtı vermiştir. Verilen yanıtlardan yeteri kadar tanıtımının iyi olmadığı sonucuna ulaşmaktayız. Patara antik kenti, Likya'nın başkenti olarak nitelendirilen ve birçok medeniyete de ev sahipliği yapan, tarihi, kültürüyle önemli bir kenttir. Turistler tarafından elde edilen bilgilere göre, Patara çok iyi bir destinasyon fakat antik kentin hak ettiği değeri görmediği sonucuna ulaşılmıştır. 2020 ve 2021 yıllarının Patara Yılı olarak ilan edilmesiyle Patara'ya gelen turist sayısında artış yaşanmıştır. 2019 yılı Patara'ya gelen turist sayılarına baktığımızda bu sayı 176.243, 2020 yılı ilan edilmesiyle birlikte, 2020 yılı ziyaretçi sayısı 80 bin oranında artarak 257 bin kişi sayısına

ulaşmıştır¹⁷⁵. Buradan hareketle turizm tanıtımının, ziyaretçi sayısına etkisi görülmektedir. Antalya'nın Kaş ilçesinde böyle bir antik kentin yer aldığını bilmediğini dile getiren turistler bulunmaktadır. Yapılan anket sonrasında turistlerin tatil planları içerisinde ilk yer olarak Patara olmadığını söyleyen kişi sayısı 319'dur. Gelen turistlerin çok büyük bir kısmı tatil için Kaş'a gelmektedir. Bu sebeple Kaş'ta kentin tanıtımını arttırmak için çalışmalar yapılabilir. Kaş'ta yer alan otellere afişler asılabilir, tanıtıcı broşürler dağıtılarak bu şekilde kentin adı daha fazla duyurulabilir. Turistlerin bir kısmı, (146 kişi) Patara'yı internet aracılığıyla öğrenmiştir. İnternette daha çok okunan sitelerde reklamı yapılarak tanıtımı sağlanabilir. Festivaller yapılarak kültürel tanıtımı arttırabilir. Televizyonda en çok izlenen yayın organlarında, belgesellerde verilebilir.

Patara Plajı, Caretta Caretta kaplumbağalarının yuvalama merkezi olup bu sebeple özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilmiştir. Bu bağlamda turistlerden Caretta Carettalarla ilgili bilgi sahibi olup olmadığı ve önlemlerin farkında olup olmadığı sorulmuştur. Caretta Carettalar hakkında bilgisi olup, alınan önlemler hakkında bilgisi olmayan turistler de bulunmaktadır. Turistlerin vermiş olduğu yanıtlara göre, Carettaların yerleri daha da belirlenebilir. Bilgilendirme konusunda eksiklik olduğunu düşünmektedirler. Bu bağlamda Caretta Carettalarla ilgili gönüllü gruplar kurulabilir, bu gruplar gelen ziyaretçileri bilgilendirebilir ve farkındalık sağlanabilir. Ayrıca anket sonrasında ulaşılan sonuçlardan biri de Caretta Carettaların bazı kişiler tarafından bulundukları yerden alınıp, konakladıkları otele götürüldüğü aktarılmıştır. Bu bağlamda denetimde birtakım eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda planlı çalışmalarla denetim arttırılması ve böylece canlıların korunması sağlanabilir.

Plajda sosyal tesis sayısının kısıtlı olduğu dile getirilmiştir. Fakat plaj, özel çevre koruma alanı olarak değerlendirildiği için sosyal tesisin arttırılması mümkün olmayacaktır. Anketin destinasyon imajı boyutları içerisinde değerlendirilen "Patara'da hediyelik eşya yeterlidir" ve Alışveriş için uygun bir kendir" maddeleri destinasyon imajı içerisinde değerlendirilen maddelerdir. Bu maddelerin turizm potansiyelini etkilediği yapılan analiz çalışması ile de ortaya konulmuştur. Bu sebeple bu konudaki eksikliklerin giderilmesi durumunda turistlerin destinasyon imajına yönelik düşünceleri daha da olumlu hale gelecektir. Turistler destinasyondan ayrıldıktan sonra aldıkları hediyelik eşya ile deneyimi yeniden yaşayarak destinasyonun imajı sayesinde yeniden olumlu bir etki yaratabilmektedir¹⁷⁶. Yapılan araştırmada da hediyelik eşyaların turizm potansiyelini etkilediği ortaya çıkarılması yine literatürü destekler niteliktedir.

¹⁷⁵ <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/patara-antik-kentinde-tarihi-rekor-547737.html>

¹⁷⁶ Jenkins,1999:2.

Anket sonuçlarına göre turistler hem plaja giriş hem de antik kente giriş ücretinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Plajda şezlong ve şemsiyeler için de ayrı ücret alınması turistler tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Ayrıca plaja gelen turistler, araçları için park edecek düzenli bir yerin olmadığını söylemişlerdir. Bu bağlamda özel çevre koruma alanına uygun bir otopark düzenlemesinin uygulaması destinasyon imajına olumlu etki edeceği anlaşılmaktadır.

Antik kent içerisinde yer alan yapılar hakkında bilgi veren tabelalarda bilimsel dilin ağırlıklı olduğu, uzun ve tabelaların açık olmadığının düşünüldüğü yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlardandır. Anlaşıldığı üzere ziyaretçiler daha kısa anlatımları tercih etme eğilimindedirler. Patara kentinin tarihini öğrenmek istemeleriyle birlikte bu kent yapılarına dair bilgilendirme beklentisindedirler. Fakat kenti gezdiklerinde bununla alakalı bilgilendirme ziyaretçilere göre eksik ya da turiste hitap etmeyen niteliktedir. Genel olarak bilgi kaynaklarının internet olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kente yönelik sesli, görsel bilgilendirici uygulamalar doğru bilgilendirmenin yapılmasını sağlayarak destinasyon imajını olumlu yönde etkilemesi mümkündür.

Patara ile ilgili yapılan çalışmalar arkeolojik çalışmalar niteliğindedir ve arkeoloji dergilerinde yayımlanmaktadır. Kentle ilgili nicel ve nitel çalışmaların da yapılması sağlanarak bu çalışmaların turizm dergilerinde de yayımlanması sağlanabilir. Bu şekilde farklı çalışmalar da yapılması Patara kentiyle ilgili daha fazla çalışmalara ulaşılması açısından önemlidir.

Araştırmanın yapıldığı dönem, sadece haziran, temmuz, ağustos ayları ile sınırlıdır. Bu ayların olduğu süreçte, deniz turizminin de yoğun yaşandığı bilinmektedir. Bu sebeple diğer çalışmaların farklı aylar içerisinde yapılması sağlanarak sonuç değerlendirilebilir.

Çalışmada, destinasyon imajını etkileyen faktörler verilmiştir. Bu faktörler içerisinde yer alan, psikolojik özellikler, motivasyon, eğitim seviyeleri, sosyal ve ekonomik özelliklerini de esas alarak bir çalışma yapılarak, turistlerin destinasyon imajını etkileyen faktörler bazında, turizm potansiyeline etkisi ortaya konulabilir. Turistlerin eğitim durumları, yaş durumları, ekonomik durumları arasındaki farklılığın turizm potansiyelini nasıl etkilediği üzerine bir çalışma sağlanabilir. Bu şekilde her turist profilinin verdiği cevapların incelemesi yapılarak, her turiste hitap edecek düzenlemeler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Herodotos, *Herodot Tarihi*. (Çev. M. Ökmen, 1991). Remzi Kitabevi, İstanbul.

Homer, *İlyada*. (Çev. A. Erhat ve A. Kadir, 2014). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Modern Kaynaklar

Akbulut, H. ve Öner, E. (2016). “Antik Patara Kentinde Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmalarına Paleontolojik Analizlerin Katkısı”. *PHILIA*, 1: 33-59.

Akbulut, Y. (2013). “Verilerin Analizi”. A.A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 139-162.

Akman, Y. ve Ketenoğlu, O. (1987). *Vejetasyon Ekolojisi (Bitki Sosyolojisi)*. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi, Ankara.

Akşit, O. (1971). *Hellenistik ve Roma Devrinde Likya*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Aktaş, Ş. (2013). *Patara Ana Caddesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Aktaş, Ş., DüNDAR, E., Erkoç, S. ve Koçak, M. (2015). “Patara 2014 Yılı Çalışmaları”. *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 13: 91-98.

Ardıç, M. (2014). *Patara ve Letoon Antik Kentlerinde Apollon Kültü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Konya.

Aristodimou, G. (2008). “Patara (Antiquity), Theatre”. *Encyclopaedia of the Hellenic World, Asia Minor*, 1-4.

Bademci, V. (2014). “Cronbach’s Alpha is not a Measure of Unidimensionality or Homogeneity”. *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2: 19-23.

Bunson, M. (1995). *A dictionary of the Roman Empire*. Oxford University Press, United States of America.

Büyükuysal, M. Ç. ve Öz, İ. İ. (2016). “Çoklu Doğrusal Bağlantı Varlığında en Küçük Karelere Alternatif Yaklaşım: Ridge regresyon”. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(2): 110-114.

Ceylan, B. ve Erdoğan, O. (2016). “The Architecture and History of the City Basilica of Patara: A Preliminary Report on Four Seasons of Excavations”. E. DüNDAR, Ş. Aktaş, M. Koçak, S. Erkoç (Ed.), *Havva İşkan’a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan*, Ege Yayınları, İstanbul, 173-192.

- Chatterjee, S. ve Price, B. (1991). *Regression Analysis by Example*. A Wiley- Interscience Publication, Amerika.
- Çeker, A. (2021) “2021 Patara Yılı”. *Magenta*, 2: 33-39.
- Çetinkaya, H. (2011). “Roma ve Bizans İmparatorluklarında Ölüm Algısı ve Mezar Türleri”. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (3): 18-38.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Pegem Akademi, Ankara.
- Demirel, Y. ve Yaşarsoy, E. (2016). “Kastamonu Kent İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”. *1.Uluslararası Abana Sempozyumu*.20-21 Mayıs 2016, Kastamonu, 1-14.
- Diler, A. (1993). “Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri”. *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 24-28 Mayıs, Ankara, 505-520.
- Duggan, T. M. (2010). “The Lycian port of Patara and its environs during the 13th and 14th centuries—An interpretation—”. *Gephyra*, 7: 47-72.
- Dündar, E. (2016). “Patara’dan Bir Su Yapısı: Sekizgen Çeşme”. E.Dündar, Ş. Aktaş, M.Koçak, S. Erkoç (Ed.), *Havva İşkan’a Armağan LYKIARKHISSA*. Ege Yayınları, İstanbul,245-260.
- Erdoğan, O. ve Duggan, B. C. (2019). “Kilise İçinde Kilise: Lykia’daki Geç Antik Çağ Bazilikal Planlı Kiliselerin Orta Çağ’da İkinci Kullanımları”. *Cedrus*, 7: 663-679.
- Ergin, M., Karakaş, Z. S., Sözeri, K., Eser-Doğdu, B., Kadioğlu, Y. K. ve Yiğit-Faridfathi, F. (2013). “Morphological, Drainage and Eolian Controls on The Microtidal Patara Beach Sediments (Eastern Mediterranean): Textural, Geochemical and Mineralogical Investigations”. *Quaternaryinternational*, 302: 135-153.
- Erkoç, S. (2018). “Patara Liman Hamamı: Mimarisi ve Yapı Evrelerine Dair İlk Gözlemler”. *Phaselis*, IV:239-258.
- Erkoç, S. (2019). “Liman Hamamı”. H.İşkan (Ed.), *Patara Kent Liman Kült.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul,214-230.
- Foss, C. (1994). “The Lycian coast in the Byzantine age”. *Dumbarton Oaks Papers*, 48:1-52.
- Gazibey, Y., Türen, U. ve Gökmen, Y. (2012). “Yerel Enerji Fiyatlarının Ülkelerin Doğrudan Yabancı Yatırım Çekebilme Gücü Üzerindeki Etkisi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2):181-194.
- Gedecho, E. K. ve Guangul, A. T. (2017). “Tourism Potential and Constraints: Considering the Natural and Cultural Attractions of South Omo Ethiopia”. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(1): 0-23.

- Gilboa, S., Jaffe, E. D., Vianelli, D., Pastore, A. ve Herstein, R. (2015). "A Summated Rating Scale for Measuring City Image". *Cities*, 44: 50-59.
- Göktürk, R.S. ve Ünal, O. (2019). "Patara Antik Kenti Bitkileri". H.İşkan (Ed.), *Patara Kent Liman Kült.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 406-408.
- Gülbay, O. (2008). "Lykia Bölgesindeki İki Önemli Granarium", *Metro Gastro*, 46: 6-108.
- Gür, H. K. (2011). *Marmaris-hıdırlık Liman Yapısı Özelinde Antik Liman Yapıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İşık, F. (1991). "Patara. Dünyü, Bugünü ve Geleceği". *Türk Arkeoloji Dergisi*, 29: 35-49.
- İşık, F. (2000). *Patara, The History and Ruins of The Capital City of Lycian League*, Orkun& Ozan Medya Hizmetleri A.Ş, Antalya.
- İşık, F. (2011). *Patara, Lykia Soyunun Başkenti*. Scala Matbaacılık, İstanbul.
- İşın, G. (2010). "The building complex on the Tepecik acropolis at Patara". *Anatolian studies*, 60: 93-104.
- İşkan, H. (2006). "Batı Pharosu". 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 Mayıs- 2 Haziran 2006, Çanakkale, 15-28.
- İşkan, H. (2016). *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İşkan, H. ve Şahin, F. (2010). "Maslak 1,2,3 ve Büyük Su Deposu". 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 24 -28 Mayıs 2010, İstanbul, 1-21.
- İşkan, H., Schuler, C., Aktaş, Ş., Reitzenstein, D., Schmölder-Veit, A. ve Koçak, M (Hrsgg.). (2016). *Patara. Lykiens Tor zur römischen Welt*. Walter de Gruyter, Darmstadt.
- Jenkins, O. H. (1999). "Understanding and Measuring Tourist Destination Images". *International Journal of Tourism Research*, 1(1): 1-15.
- Kanwel, S., Lingqiang, Z., Asif, M., Hwang, J., Hussain, A. ve Jameel, A. (2019). "The Influence of Destination Image on Tourist Loyalty and Intention to Visit: Testing a Multiple Mediation Approach". *Sustainability*, 11(22): 1-19.
- Kaya, F. H. (2006). *Soli-Pompeiopolis Mezar Tipolojisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kaya, M. F. (2013). "Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması". *Marmara Coğrafya Dergisi*, (28): 175-193.
- Kılıç, S. (2016). "Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı". *Journal of Mood Disorders*, 6(1): 47-48.

- Koçak, M. (2015). “Su Kenarında Sonsuzluk: Patara Liman Nekropolis’i Işığında Antik Limanlar ve Mezarlar İlişkisi Üzerine”. *Mediterranean Journal of Humanities*, V/2: 275-285.
- Koçak, M. (2019). “Patara Liman Koyu Araştırmaları: Genel Bir Bakış A Survey of The Patara Harbor Bay A General Overview”. *Denizcilik Arkeoloji Dergisi*, 70-89.
- Koçak, M. ve Erkoç S. (2016). *Patara Nero Hamamı Likya’nın bilinen en erken hamam yapılarından biri üzerine gözlemler*. Ege Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, N. (2009). “Antik Çağda Tiyatro”. *TMH* 455-2009/3: 64-67.
- Korkut, T. (2006). “The Parliament Building of Patara”. In *Proceedings of the XVI. International Congress of Classical Archaeology*, 1-4 Ağustos 2006, Amerika Birleşik Devletleri, 93-97.
- Kunze, M. ve Hofstaetter E. (2000). “İç Liman Kilisesi”. 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 22-26 Mayıs 2000, İzmir, 79-94.
- Lopes, S.D.F. (2011). “Destination Image: Origins, Developments and Implications”. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 9(2): 305-315.
- Oğuz, G. V. (2017). “The Effects Of E-Wom's Instagram Product Preferences As A Marketing Communication”. *International Journal of Akademik Value Studies (Javstudies)*, 3 (15):376-383.
- Olgun, K., Bozkurt, E., Ceylan, S., Tural, M., Özcan, S., Karasüleymanoğlu, K. Ş. ve Geroğlu, Y. (2016). “Nesting Activity of Sea Turtles, *Caretta caretta* (Linnaeus, 1758) and *Chelonia mydas* (Linnaeus, 1758) (Reptilia, Cheloniidae), at Patara Beach (Antalya, Turkey) Over Four Nesting Seasons”. *Turkish Journal of Zoology*, 40(2): 215-222.
- Oman, C. W. C. (1898). *A History of the Art of War: the Middle Ages from the Fourth to the Fourteenth Century*. Methuen, London.
- Onur, F. (2016). “Patara Yol Anıtı/ The Monument of Roads at Patara”. H.İşkan ve E.Dündar (Ed.), *From Lukka to Lycia: The Land of Sarpedon and St. Nicholas*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 570-577.
- Oral, A. (2009). “Gelemiş (Patara) Telsiz Telgraf İstasyonu”. *Telepati Telekom Dergisi*, 167:54-57.
- Önen, Ü. (1989). *Lycia Western Section of the Southern Coast of Turkey*. Net Turistik Yayınlar, İstanbul.
- Öner, E. ve Akbulut, H. (2015). “Paleocoğrafik–Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı’nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı’nda mıydı?”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 24(2): 69-106.

- Öner, E. ve Vardar, S. (2018). “Eşen Deltasının Paleocoğrafyasında Letoon ve Patara’nın Jeoarkeolojisi”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6):286-312.
- Özkut, D. (2009). *Kültür Varlıklarının Belgelenmesi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Özüdoğru, Ş. ve Dökü E. (2008). “Seramik İşliğı”. 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 28 Mayıs- 1 Haziran 2007, Kocaeli, 59-72.
- Passchier, C., Sürmelihindi, G. ve Spötl, C. (2016). “A high-resolution Palaeoenvironmental Record from Carbonate Deposits in the Roman Aqueduct of Patara, SW Turkey, from the time of Nero”. *Scientific reports*, 6(1): 1-7.
- Peschlow, U., Işık F. ve Acar G. (2010). “Kazı Çalışmaları Kaynak Kilisesi”. 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 1-21.
- Sekaran, U. (2003). *Research Methods For Business A skill Building Approach*. John Wiley & Sons, Inc, New York.
- Stevens, J.P. (2002). *Applied Multivariate Statistics For The Social Sciences*. Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Sürmelihindi, G., Passchier, C. W., Baykan, O. N., Spötl, C. ve Kessener, P. (2013). “Environmental and Depositional Controls on Laminated Freshwater Carbonates: An Example from the Roman Aqueduct of Patara, Turkey”. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 386: 321-335.
- Şahin, F. (2013). “Patara Kent İçi Su Dağıtım Yapıları”. 25 *Years of Patara Excavations, International Symposium Proceedings*, 11-13 Kasım 2013, Antalya, 507-525.
- Şahin, F. (2019). “Patara’da Su Temini”. H.İşkan (Ed.), *Patara Kent Liman Kült.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 366-379.
- Taşkın, N. (1998). *Patara Kumsalındaki Deniz Kaplumbağası Populasyonunun Embriyolojik Gelişiminin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tümer, Y. (2017). *Anadolu’daki Korinth Düzenli Tapınaklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Uğurlu, E. (2000). “Lykia Bölgesi Ölü Gömme Adetlerine Genel Bir Bakış”. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1: 359-388.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2018). *Bilimsel Araştırma Süreci ve Spss ile Veri Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.

- Varmaz, Ş. (2015). *Patara Su Yolu Çalışmalarından Ele Geçen Hellenistik Dönem Seramikler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yavuz, M. ve Tunç, M.R. (2019) “Patara Antik Kenti Karasal Omurgalı Faunası”. H.İşkan (Ed.), *Patara Kent Liman Kült.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 409-413.
- Yıldırım, S. (2012). *Antalya Posta Müzesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Yılmaz, C. (2006). *Dalyan Kumsalı (Muğla) Caretta Caretta Deniz Kaplumbağası Populasyonunun Üreme Ekolojisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Yurdakul, I. K. (2013). “Veri Toplama Araçlarında bulunması Gereken Nitelikler”. A.A. Kurt (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 117-138.

İnternet Kaynakları

- <https://pataraexcavations.org/tiyatro.html>, (erişim Tarihi: 19.02.2020).
- <https://pataraexcavations.org/kent-tarihcesi.html>, (erişim tarihi:29.03.2022).

EK 1: Türkçe Anket Formu

DESTİNASYON İMAJININ TURİZM POTANSİYELİNE ETKİSİ:

PATARA ÖRNEĞİ

Bu anket, Patara'yı ziyaret eden yerli ve yabancı turistlere yönelik yapılmaktadır. Doğru yanıtlar vermeniz, Patara destinasyon imajının turizm potansiyeline etkisini belirlememiz açısından önemlidir. Anket gönüllülük esasına dayalıdır. Katkınız için şimdiden teşekkür ederim.

1. BÖLÜM

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Ülke:

Cinsiyet:

Yaş:

Eğitim Durumu:

Meslek:

2. BÖLÜM

PATARA'YA YÖNELİK SORULAR

- 1.) Patara ismini daha önce biliyor muydunuz? 1. Evet 2. Hayır
- 2.) Patara'yı nereden öğrendiniz? 1. TV 2. Kitap 3. İnternet 4. Tavsiye 5. Broşür
- 3.) Patara'ya ilk kez mi geldiniz? 1. Evet 2. Hayır
- 4.) Patara bu bölgedeki tatil planınız içinde ilk sırada mıydı? 1. Evet 2. Hayır
- 5.) Patara'ya nasıl geldiniz? 1. Tur Şirketi 2. Toplu Ulaşım 3. Özel Araç
- 6.) Patara'ya kimle geldiniz? 1. Bireysel olarak 2. Aile olarak 3. Grup olarak
- 7.) Patara'ya geliş amacınız kültür turizmi mi deniz turizmi mi? 1. Kültür Turizmi 2. Deniz Turizmi 3. Kültür ve Deniz Turizmi
- 8.) Patara'ya gelmeden önce burada bir antik kentin de varlığından haberdar mıydınız? 1. Evet 2. Hayır
- 9.) Plajda Caretta Carettalar hakkında bilginiz var mıydı? 1. Evet 2. Hayır
- 10.) Plajda Caretta Carettalar ile ilgili alınan önlemleri biliyor musunuz? 1. Evet 2. Hayır
- 11.) Patara'da en çok neye para harcadınız? 1. Hediyelik Eşya 2. Ulaşım 3. Yiyecek-İçecek 4. Konaklama
- 12.) Kente giriş pahalıdır. 1. Evet 2. Hayır
- 13.) Plaja giriş pahalıdır. 1. Evet 2. Hayır
- 14.) Patara'nın tanıtımı yeteri kadar iyidir. 1. Evet 2. Hayır

3. BÖLÜM

DESTİNASYON İMAJİ ve TURİZM POTANSİYELİ ÖLÇEĞİ

Anketin bu bölümü, destinasyon imajı ve turizm potansiyeli ile ilgili maddeleri içermektedir. 5'li Likert Ölçeği'ne göre yapılan, destinasyon imajı ve turizm potansiyeline yönelik maddelerin yanıtları aşağıdaki gibi değerlendirilecektir:

1=Hiç katılmıyorum

2=Katılmıyorum

3=Kısmen katılıyorum

4=Katılıyorum

5=Tamamen katılıyorum

DESTİNASYON İMAJİ ÖLÇEĞİ

- 1.) Kentteki ulaşım hizmetleri yeterlidir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 2.) Patara antik kenti tarihi mekân açısından zengindir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 3.) Patara plajı görülmeye değerdir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 4.) Esnaf ve işletmeler güler yüzlü ve hoşgörülüdür. (1) (2) (3) (4) (5)
- 5.) Antik kentin bakım düzeyi yeterlidir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 6.) Tarihi, kültürel ve doğal dokuya gerekli özen gösterilmektedir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 7.) Turizm yatırımları yeterlidir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 8.) Alışveriş için uygun bir kettir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 9.) Yeterince eğlence imkânı vardır. (1) (2) (3) (4) (5)
- 10.) Patara'ya özgü hediyelik eşya yeterlidir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 11.) Patara'da trafik ve otopark sorunu bulunmamaktadır. (1) (2) (3) (4) (5)
- 12.) Şehrin yolları bakımlı ve düzenlidir. (1) (2) (3) (4) (5)
- 13.) Patara'nın çevre bakımı yeterlidir. (1) (2) (3) (4) (5)

TURİZM POTANSİYELİ ÖLÇEĞİ

- 1.) İnsanlara, Patara antik kentini ziyaret etmeleri için tavsiye ederim. (1) (2) (3) (4) (5)
- 2.) İnsanlara, Patara plajına gelmeleri için tavsiye ederim. (1) (2) (3) (4) (5)
- 3.) Patara plajını tekrar ziyaret edebilirim. (1) (2) (3) (4) (5)
- 4.) Patara antik kentini tekrar ziyaret edebilirim. (1) (2) (3) (4) (5)

LEVHALAR

Levha 1

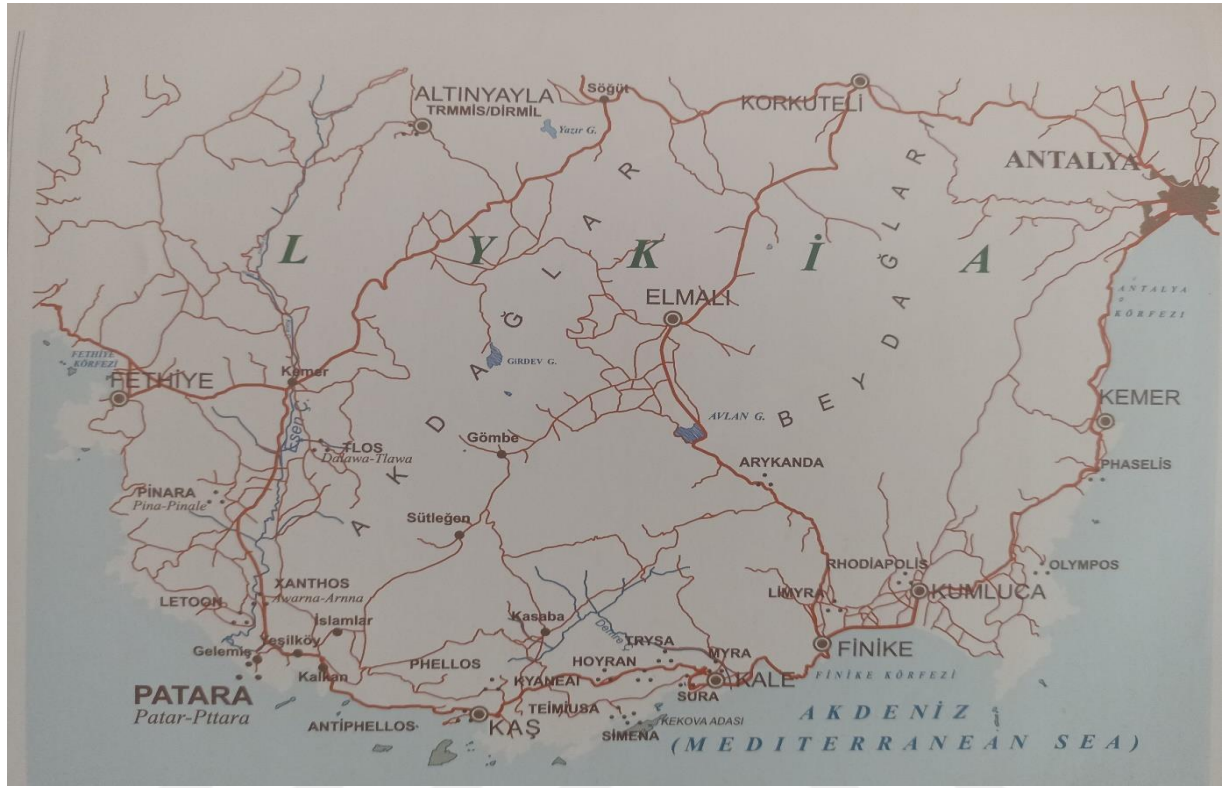

Fig.1.Patara'nın Konumu

Fig.2. Likya Bölgesi Haritası

Levha 2

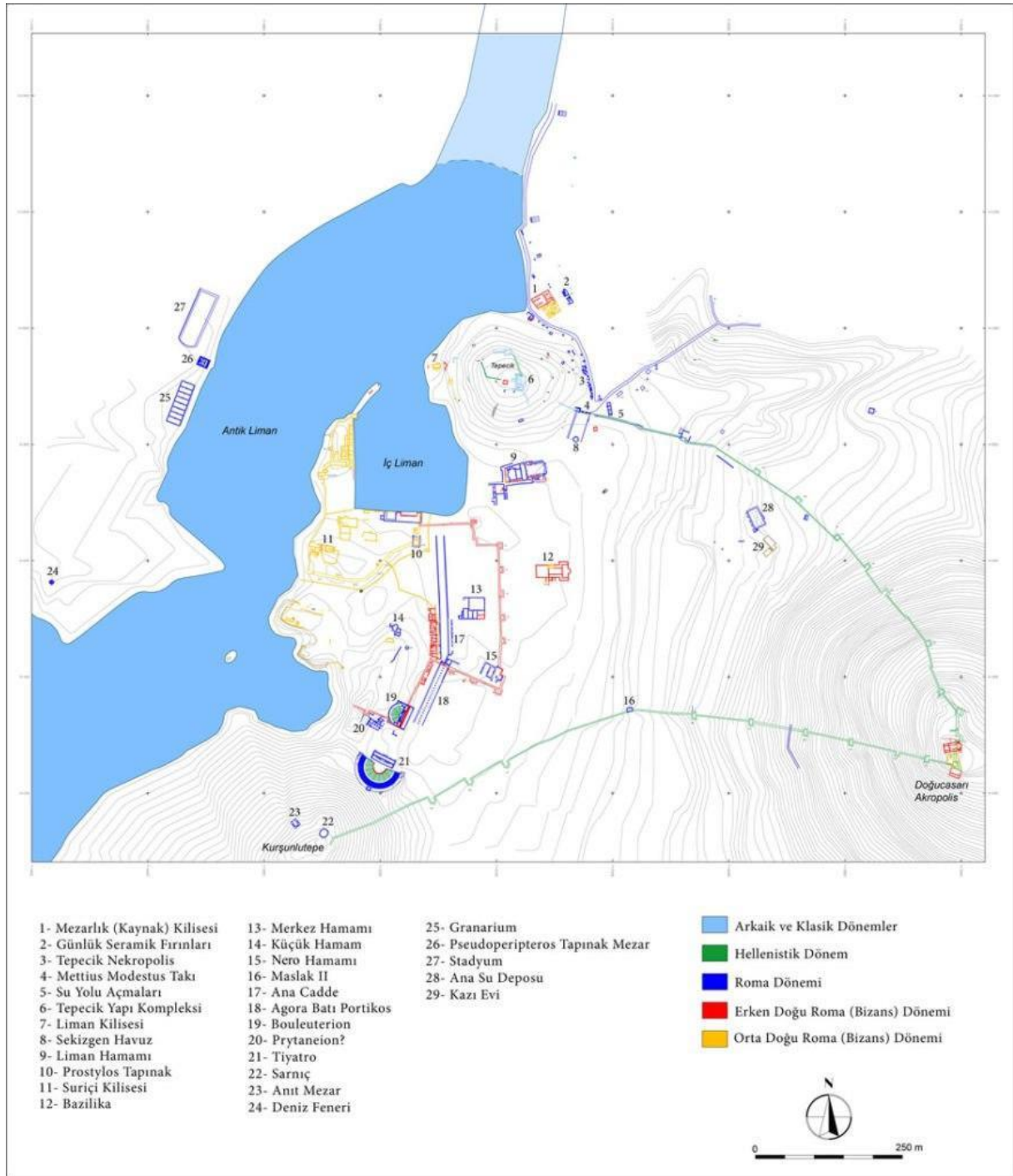

Fig.3. Patara Kent Haritası

Levha 3

Fig.4. Tiyatro

Fig.5. Likya Birliği Meclis Binası

Fig.6. Nero Hamamı

Levha 4

Fig. 7. Merkez Hamamı

Fig.8. Küçük Hamam

Fig.9. Liman Hamamı (Hurmalık Hamamı)

Levha 5

Fig.10. Orta Çağ Hamamı

Fig.11. Ana Cadde

Fig.12. Agora

Levha 6

Fig.13. Mettius Modestus Takı

Fig.14. Sekizgen Havuz

Fig.15. Granarium

Levha 7

Fig.16. Tepecik Akropolü

Fig.17. Korinth Tapınağı

Fig.18. Kaya Tapınağı

Levha 8

Fig.19. Kent Bazilikası

Fig.20. Liman Kilisesi

Levha 9

Fig.21. Doğucasarı Kilisesi

Fig.22. Orta Çağ Kent Kilisesi

Fig.23. Kaynak Kilisesi

Levha 10

Fig.24. Liman Şapeli

Fig.25. Deniz Feneri

Fig.26. Günlük İşlikleri

Levha 11

Fig.27. Delikkemer

Fig.28. Ana Su Deposu

Fig.29. Maslak I

Levha 12

Fig.30. Maslak II

Fig.31. Kaya Sarnıcı

Fig.32. Tepecik Mezarlığı

Levha 13

Fig.33. Gelemiş Mezarı

Fig.34. Ambaryanı Mezarı

Fig.35. Akdam Mezarı

Levha 14

Fig.36. Tepecik Mezarı

Fig.37. Pseudoperipteros Tapınak Mezar

Fig.38. Akdam Tapınak Mezarı

Levha 15

Fig.39. Markia Tapınak Mezarı

Fig.40. Günlük Tapınak Mezarı

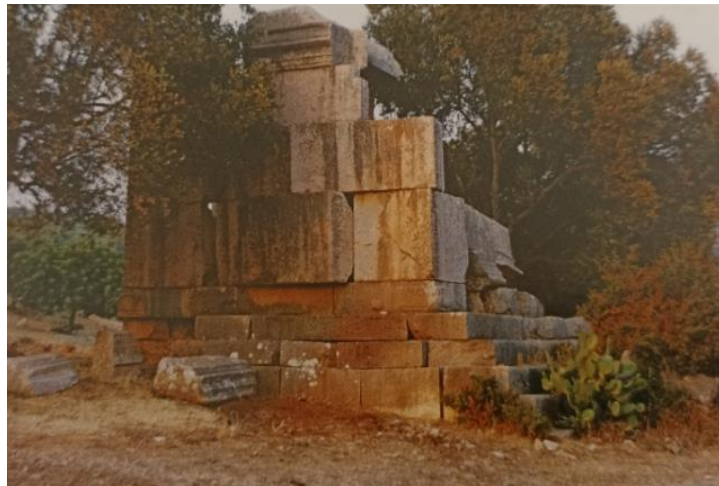

Fig.41. Bodrum Tapınak Mezarı

Levha 16

Fig.42. Kurşunlutepe Tapınak Mezarı

Fig.43. Aslanlı Tapınak Mezar

Fig.44. Patara Plajı

Levha 17

Fig.45. Kum Tepeleri

Fig.46. Caretta Caretta

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Gizem Evrim BİLGİ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bayraklı Lisesi, İzmir
Lisans Diploması	Ege Üniversitesi
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi
Tez/Dönem Projesi Konusu	Destinasyon İmajının Turizm Potansiyeline Etkisi: Patara Örneği
Yabancı Dil/Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Doğanlar Hacı Yaşar Kandur Ortaokulu/İngilizce Öğretmeni Yahya Kemal Beyatlı Ortaokulu/ İngilizce Öğretmeni

***“Düşündüğünüz, inandığınız ve güvenle beklediğiniz
her şey mutlaka gerçekleşir.”***

Jack E. Addington